

Kossuth Lajos halála és temetése a magyarországi szerb, román, német és szlovák nyelvű sajtó tükrében

Jelige: Lafayette

2011-2012.

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	3
II. Kossuth Lajos halála és temetése a szerb, román, német és szlovák nyelvű sajtóban	5
1. A szerb sajtó	5
2. A román sajtó	7
3. A német sajtó	12
4. Az erdélyi szász sajtó	19
5. A szlovák sajtó	21
III. Összegzés	26
IV. Mellékletek.....	31
V. Bibliográfia.....	42

I. Bevezetés

A dualizmus a nagy nemzeti temetések kora Magyarországnak történelmében, melyek közül a legjelentősebb Kossuth Lajosé volt 1894 tavaszán.

A boldog békeidőknek emlegetett Tisza-korszak utáni évek a társadalmi feszültségek jegyében teltek. A hazai nemzetiségek elitjei a pártfúzió óta eltelt két évtized alatt komoly küzdelmet folytattak a kormányzattal nemzeti jogaik érvényesítéséért. A nemzeti mozgalmak mellett a korszak a romantikus világgéppel átitatott magyar hazafias öntudat időszeke is; az ezeréves államiség büszke tudatával fémlzett, belső szupremáciáját féltő magyar politika kora. A kormányon lévő Szabadelvű Párt a magyar nacionalizmust, a magyar nyelv és magyar hazafiség „fennhatóságát” a szentistváni állam határain belül egyre erősebben igyekezett érvényesíteni; a közelgő Millennium hangulatában élő országban a magyar politika és a nemzetként el nem ismert nemzetiségek között a feszültség nőtt.

Az 1849. augusztus 17. óta emigrációban élő Kossuth haláláig politikai tényező maradt Magyarországon. A '40-es években kiépült kultusza továbbra is töretlenül jelen volt a mindennapokban, az alföldi parasztházak egyszerű faliképeitől kezdve a pártpolitikáig. 1894. március 20-án bekövetkezett halála az egész országra hatással volt. A tragédia nagy port kavart az egyházpolitikai reformok által már egyébként is nyugtalanított politikai életben is. A temetés kérdése roppant kényes politikai szituációba sodorta az első Wekerle-kormányt.

Kossuth eltemetésére nem volt a magyar vezetésnek forgatókönyve, bár a 92. évében járó, beteg Turini Remete halála nem volt váratlan. A Ferenc József magyar királyi mivoltát soha el nem ismerő államférfi díszes temetéséhez az osztrák kormánykörök és az uralkodó sem adta hozzájárulását, így a hivatalos állami temetés kivitelezhetetlen volt. Wekerle Sándor miniszterelnök két tűz közé került, ugyanis a közvélemény és a függetlenségi pártok (a parlamenti ellenzék) nemzeti hősnek járó, teljes körű állami pompával, sőt emléktörvénnyel¹ járó díszceremóniát akart. Ferenc József az állami vezetőknek sem engedte, hogy volt ellenségének temetésén részt vegyenek (bár elvileg magánemberként bárki elmehetett). A március 20-i tragédia és az április 1-i temetés közötti időszak a politikai csatározások fényében telt mind az Országgyűlésben, mind Bécsben, de főként az utcákon. A legnagyobb ellenszenvet az váltotta ki, hogy a király nem engedélyezte az állami épületekre a gyászlobogó kitűzését. A városokban, de különösen a fővárosban sorozatosan tüntettek,

¹ Emléktörvény Kossuth érdemeiről csak 1927-ben született.

betörték azoknak az épületeknek az ablakait (legyen az állami, vagy magán), ahol nem volt kint a fekete zászló, megzavartak minden, a kegyelethez nem illő mulatozást (színházi előadásokat, kávéházi élőzenét), mire a kormány rendőri erők bevetésével kényszerült tömeget oszlatni. Az összecsapásoknak halálos áldozata is volt.

Dolgozatomban a magyarországi szerbek, románok, németek és szlovákok szemszögéből vizsgálom meg a kilencvenes évek egyik legjelentősebb eseményét, Kossuth Lajos halálát és temetését. A húsz legjelentősebb² nemzetiségi napi- és hetilap 1894. március-áprilisi számain keresztül tanulmányozom álláspontjaikat: hogyan jellemezték, hogyan ítélték meg Kossuth Lajost és rajta keresztül az 1848-49-es időszakot a temetés kapcsán. Miként vettek részt a gyászban, vagy utasították el azt; illetve hogyan illettek bele a nekrológok a nyolcvanas-kilencvenes évek nemzetiségi mozgalmába.

A sajtóforrások vizsgálata napi szintű betekintést tesz lehetővé a nemzetiségi elit akkori álláspontjába, a magyar politikához való viszonyukba, illetve a(z) esetünkben az 1848-49-es) múlthoz való hozzáállásukba. Még ha ezen sajtóorgánumokat nem is tekinthetjük teljesen a társadalom visszhangjának (hiszen a XX. századig az ország lakosságának a többsége analfabéta volt), de a nemzetiségi elitének mindenképp; képet kaphatunk arról, hogy mit akartak átadni saját társadalmuknak. A vizsgált cikkek nemcsak Kossuthtal kapcsolatban foglalmaztak meg kritikákat, hanem az akkori magyar politika, illetve a politikai elit is az újságírók célkeresztjébe került. Emellett - előzetes cenzúra hiányában – a napi sajtó olyan írások, vélemények napvilágra kerülését is lehetővé tette, melyek nem találhatók meg hivatalos felterjesztésekben, konferenciák, kongresszusok jegyzőkönyveiben, felhívásokban, vagy akár memorandumokban.

Terjedelmi korlátok miatt a nemzetiségi mozgalmak és a magyar politika nyolcvanas-kilencvenes évekbeli viszonyát, a sajtóelemzések hátterét csak szűkszavúan ismertetem.

² A szlovák nemzeti mozgalom lapjának, a Národné Novinynek 1894-es számai a munka készítésekor nem voltak föllelhetők Magyarországon, így annak elemzése hiányos.

II. Kossuth Lajos halála és temetése a szerb, magyar, német és szlovák nyelvű sajtóban

1. A szerb sajtó

A kiegyezés utáni években a szerb volt a legaktívabb, legszervezettebb nemzetiség, annak ellenére, hogy valamivel több mint négyszáz ezres lélekszámuk messze elmaradt a három legnagyobb nemzetiség mögött.³ Ellenzéki politikai egyesületük a Szerb Nemzeti Radikális Párt volt, lapjuk az újvidéki **Zastava** („zászló”); míg a kormányhoz közelebb álló (de a kilencvenes évekre már nem kormánypárti) szerbek a Szerb Nemzeti (Szabadelvű) Pártban tömörültek, melynek sajtója a zombori **Branik** („elővéd”) volt. 1848-hoz képest – legalábbis hivatalosan – enyhült a szerb és a magyar politikusok viharos viszonya, ugyanis a dualizmus alatt az 1868-as nemzetiségi törvénycikk betartásán túl (amely törvényt nem hajtották végre) nemzetként való elismerést, és egyházuk szélesebb önkormányzati jogát követelték; a karlócai szerb mozgalomból ismert autonóm Vajdaság ötletét, illetve az anyaországhoz való csatlakozást a hivatalos megnyilatkozásokon belül nem tették szóvá. Ugyanakkor a dualizmus magyarosító politikájára a szerbek a már-már felülvizsgálat alá eső 1848-49-es polgárháborús múlt felelevenítésével válaszoltak és 1892-re választási passzivitást hirdettek meg. Ezt a tendenciát mutatják a két szerb sajtóorgánus 1894. március-áprilisi számai.

Kossuth Lajos halálát nem fogadták tragédiaként a szerbek. Már a gyászjelentések (1. melléklet) után egyértelművé tették (a szabadelvű Branik és a radikális Zastava egyaránt), hogy „a szerbek nem fognak könnyeket hullatni Kossuth után”⁴ mert ő „a szerbek számára nem volt jótét lélek, sem barát”⁵. A szerbek Kossuth nevét 1894-ben már nem a balkáni népekkel való összefogással,⁶ hanem a „szerb falvak felgyújtásával” és a „szerbek legyilkoltatásával” hozzák összefüggésbe, sőt a Zastava nem átallítta „a legnagyobb magyar sovíniszta” megnevezéssel illetni.⁷

³ Horvátországban másfélszer ennyi szerbvel számolhatunk, erőteljesebb politikai életük a Magyar Királyságban inkább a zágrábi szaborban volt. Egyházi központjuk, Karlóca is a magyar állam horvát „feléhez” tartozott.

⁴ Branik 1894. márc. 22.

⁵ Zastava 1894. márc. 28.

⁶ Kossuth konföderációs tervét „Balkáni Konföderáció” néven említi a Branik, mindössze annyit írva róla, hogy Kossuth „száműzésében gondolkodott erről”. Branik 1894. márc. 22.

⁷ Branik 1894. március 22.; Zastava 1894. márc. 23.

További kritikákat Kossuthról a Branik már nem, csak a Zastava közölt. Az utóbbi a polgári házasságkötés Kossuthhoz kapcsolásával is rosszállását fejezte ki a halott iránt. A nemzeti-radikálisok még március utolsó napjaiban a fekete lobogók „szent szerb templomokról” való levételére szólítottak fel.⁸ A Zastava még a temetés napján is felháborodottan ír a „gyászlobogó-vitáról” szerb nézőpontból: „szégyen, hogy Kossuth halála alkalmából a budapesti szerb templom is kirakta a fekete zászlót”⁹. Ezzel valósággal a gyász abbahagyására inti a Kossuth iránti szimpátiából kegyeletet gyakorló szerbeket az országban – ami képet közöl valamelyest a hazai szerbek megosztottságáról.

Igyekszik elhíttetni a szerb olvasókkal a Zastava, hogy Kossuth valójában nem is lehetett magyar hazafi. Teste még hazai területre sem érkezett, amikor a sajtóorgánium egy cikkében („A szlovákok Kossuthról” címmel) a Národné Noviny szlovák nemzeti lapból idézett, amely gyakorlatilag kétségbe vonta Kossuth identitását, szlováknak nevezve a volt kormányzót, ugyanis „mindannyian jól tudjuk –szól a citátum-, hogy Kossuth szlovák anyától és szlovák apától származik, Szlovákia szívében született, és a nagybátyja szlovák hazafinak is nevezte”¹⁰. Továbbíve a gondolatmenetet a Národné Noviny ebből következően ki nem mondva árulónak minősíti Kossuthot, hiszen „utálta a szlovákokat, így utálni csak egy renegát tud aki utálja a szórvány nemzeteket. A szlovákok csak gyilkost látnak Kossuthban, neve alatt a megsemmisítőjüket értik” – interpretálta végül az idézetet a Zastava.¹¹

A temetésről magáról mindössze szűkszavú, elbeszélésszerű közléseket olvashatunk a szerb hírlapokban, bár a Zastava hozzáteszi a riasztó információt, miszerint a „temetés nyugalomban zajlott – egymillió ember részvételével”¹² – talán így igyekezvén fölfűjni a magyar „soviniszta veszélyt”.¹³

A kevesebb kritikával élő szerb szabadelvű lap, a Branik, Kossuth végső nyughelyre helyezése után hangnemet váltott. A róla szóló újságcikkek már nagy államférfinak tartják, „amilyenek nem születnek minden nap”¹⁴ és elismerik érdemeit, ugyanis „sokat tett a

⁸ Zastava 1894. márc. 28.

⁹ Zastava 1894. ápr. 1.

¹⁰ Zastava 1894. márc. 30.

¹¹ Hozzá kell tenni, hogy a Kossuth-család szlovák származását kiemelő cikk nem alaptalan tényeken alapul, hiszen a családi címerben lévő bakkecske, vagy szlovákul 'kosu' valószínűleg az apai ág egykori szlovák mivoltára utal. Érdemes megállni a „Szlovákia szívében született” megjegyzésnél, ugyanis a kifejezést maximum a nyelvterületre alkalmazhatták, de a dél-zempléni Monok, abba aligha esett bele (Kossuth Lajos apja, László szülővárosa, Turóc már annál inkább, de a cikkben erről nem esik szó). Idézetek: Zastava 1894. márc. 30.

¹² Zastava 1894. ápr. 4.

¹³ Pontos adatok nem állnak rendelkezésre a temetésen résztvevők létszámával kapcsolatban, de legalább többtíz- akár százezres tömeg vett részt a gyászceremónián. Magyarország története 1988, 96

¹⁴ Branik 1894. ápr. 10.

hazájáért, de még többet a népéért”¹⁵ – írják. Bizonyára itt a Kossuth névvel fémjelzett polgári reformokra utal e frázis, elvégre korának vezető liberális politikusa volt, ezt még a szerbek sem tagadhatták. A sajtószabadság és a jobbágyfelszabadítás csak a legfontosabbak közé tartozik a nevéhez fűződő vívmányok közül, ami nemzetiségre való tekintet nélkül a hon minden lakosának megadatott.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni egyfajta – a fentiekhez viszonyítva már-már magyarbarátnak mondható - szerb álláspontot, amelyet az újvidéki gazdasági, tanügyi, és politikai lap, a **Naše Doba** („Mi időnk”) közölte (2. melléklet). A szerb újságok közül ez az egyetlen, amely nem a halálhírrrel kezdi a volt kormányzóról szóló híradásait, hanem már két, március 21. előtti számában is beszámolt betegségéről, kritikus állapotáról, utolsó napjairól.¹⁶ Bár e hírlap nem fejezte ki aggódását, mint például a német nyelvű lapok, ám a fentebbi szerb orgánumokkal összehasonlítva már jóval barátságosabb hangnemet lehet kivenni a sorokból. Elismeréssel ír Kossuth munkásságáról, érdemeiről, mindössze (részletezés nélkül) annyit tesz hozzá a mérleg másik nyelveként, hogy „nagysága mellett voltak hibái” is.¹⁷ Címlapon közöl Kossuth nagyszerűségét elismerő idézeteket a Pester Lloydból, az angol Daily Telegraphból (sic) és a Morning Postból.¹⁸

2. A román sajtó

Ami a legnagyobb magyarországi nemzetiség, a románság értelmiségét illeti, politikai pártjukat 1881. év májusában Nagyszebenben tartott konferenciájukon alakították meg Román Nemzeti Párt néven - ugyanis addig külön pártokban politizáltak az erdélyi és a partiumi-bánáti románok.¹⁹ Az 1868-as magyar-erdélyi unió ellen foglaltak állást, amelyet inkább „fúciónak” tekintettek; egy Horvátországhoz hasonló autonómiában gondolkodtak. Programjuk követelte továbbá a nemzetiségi törvény betartását, sőt revízióját, általános választójogot, és az adórendszer reformját. Harcot hirdettek a kormány magyarosító intézkedései ellen. Az 1881-es nagygyűlést további konferenciák követték (Kossuth haláláig még hat) az immár a román nemzeti mozgalom központjává váló városban. 1894-re, a szerbek mellett a román politikai elit is a választási passzivitás útjára lépett.

A Román Nemzeti Párt főként Bukarestben tanult fiatalokból álló szárnya alapította meg 1884-ben Nagyszebenben a **Tribunát**, Ioan Slavici főszerkesztésével. A radikális

¹⁵ Branik 1894. ápr. 12.

¹⁶ Naše Doba 1894. márc. 17., 21.

¹⁷ Naše Doba 1894. márc. 21.

¹⁸ Naše Doba 1894. márc. 28.

¹⁹ Puttkamer 2003, 41

nacionalista lap nemcsak a magyarosítás ellen agitált, hanem támadásokat intézett az általa megalkuvóknak tartott (főleg magyarországi) mérsékeltek ellen is. A nagy port kavaráró román memorandumok ügye foglalkoztatta leginkább a kedélyeket a román-magyar viszonyban, éppen a Kossuth halálát és temetését övező időszakban. 1894 júniusában a kormány még a Román Nemzeti Pártot is betiltotta. Ilyen hangulatban telt tehát Kossuth temetésének „ügye”.

A mérsékeltek sajtóorgánuma, a temesvári **Dreptatea** és az erdélyi lapok: a **Tribuna**, valamint a szintén nagyszebeni **Foaia Popurului**, illetve a nagy múltú brassói **Gazeta Transilvaniei** (melynek első számaait még cirill-írással nyomták), véleménye Kossuth „ügyében” egyöntetű volt. Kossuth Lajost a fenti négy román lap ellenségnek kiáltotta ki, ami eltér bennük az az, hogy a márciusi-áprilisi események más-más mozzanataira helyezték a hangsúlyt. A nemzetiségi lapok közül a román orgánumok foglalkoztak általában véve a legtöbbet a „Kossuth-kérdéssel”.

A Kossuthhoz kapcsolt fogalmakat illetően nem takarékoskodtak a becsmérléssel: Nagyszebenben „hazánk [véltetően Erdély] legnagyobb ellensége”²⁰, „az ország történelme során legnagyobb és legádázabb ellenségünk”²¹ szavak vezették föl a halott nevét. Nem különbözött ebben a Dreptatea (3. melléklet) sem, amely az egyszerű „nemzetünk ellensége” jelzőn túl megadta Kossuth Lajosnak a gúnnyal teli „ablaktörők, zavargók és verekedők istene” címet is, összemosván a halott nevét a budapesti gyászlobogó-kérdéssel és a zavargásokkal.²² A két rivális lap, a Tribuna és a Dreptatea is kinyilvánította, hogy „Kossuth fajgyűlölő is volt” (ez a korabeli fogalomkörben sovínisztának értendő), aki – a radikális nagyszebeni lap szerint - „’49-ben kijelentette, hogy a románok nem emberek”.²³ Nem maradt el ilyen tekintetben a többi román laptól a Gazeta Transilvaniei sem, amely meg is indokolta a gyász szükségtelenségét: „nincs miért siratnunk, mert ő nekünk nem a jót, hanem a rosszat akarta és minden cselekedete a román nemzet megsemmisítését szolgálta”²⁴.

Ami leginkább kiváltotta a román újságírói értelmiség ellenszenvét, az a gyász és a gyászlobogó-problematika volt, az ahhoz kapcsolódó tüntetésekkel együtt. A vizsgált lapok cikkei többségükben ezzel foglalkoztak.²⁵ A Dreptatea egyenesen „terrorizmus” címszóval illeti a magyar fiatalok által elkövetett ablakbetöréseket, amely nyomán „Temesvár is kényszerítve volt a gyász elmajmolására... névtelen fenyegetőzők elérték, hogy a város szinte

²⁰ Foaia Popurului 1894. ápr. 22.

²¹ Gazeta Transilvaniei 1894. ápr. 1.

²² Dreptatea 1894. ápr. 3., márc. 25.

²³ Tribuna 1894. márc. 23., Dreptatea ápr. 3.

²⁴ Gazeta Transilvaniei 1894. márc. 25.

²⁵ A témával kapcsolatos márciusi-áprilisi dokumentációk nagyjából kétharmada a holttest hazaszállításáról, és a temetés menetéről szóló narratív tudósításokból áll. A dolgozatban, a román álláspontot, véleményt tükröző cikkek vizsgálatára kerül csak sor.

összes házán kint legyen a fekete zászló”. A lap érdekes, sőt ironikus problémával találta szemben magát, ugyanis „tegnap [április 2-án] reggel a szerkesztőségünk épületén is szembesültünk a fekete zászlóval” – írják. Ugyanis „az épület tulajdonosát annyira megfenyegették, hogy este fölhúzta a zászlót, hogy mentse az ablakait.” A Dreptatea, tehát elhárítja magáról a gyász kifejezésének minden jelét. A kényszer hatását csak hangsúlyozzák az elrettentő példákkal, miszerint némely temesvári tanár, és ügyvéd házát megrongálták, mert a fenyegetések ellenére nem tették ki a fekete lobogót.²⁶

Még a fenti esemény előtt, március 30-án a temesvári Dreptatea az ország más területeire is átviszi az „erőltetett gyász” okozta sérelmek sorolását: a „Vandalizmus Kossuth tiszteletére” címet viselő cikkében a lap a monoki plébános házáról ír, amit a „fanatikusok berontva elpusztítottak, és a bútorokat összetörték, a falakat lebontották, csak azért mert nem volt kitéve a fekete zászló”²⁷. Ugyanezen orgánus az ablakbetörésekre válaszul, egyenesen civilizátlansággal, sőt az európai civilizáció megcsúfolásával vádolja a tüntetőket, ki nem mondva a magyarokat, mert amíg „más nemzetek csendben egyesülnek a közös gyászban... [de itt] ez a szokás még nem elég civilizált, az ablakoknak törniük, a botoknak ütniük és a köveknek repülniük kell”²⁸. Egyszóval nemcsak magára Kossuthra szórták kritikájukat, hanem minden „tüntetve gyászoló” magyarra is.

A szerbekhez hasonlóan a gyász elutasítása a románok körében sem volt általános.²⁹ Nem volt kevés azon románok száma, akik kifejezték kegyeletüket; őket a „nemzeti lapok” erőteljes támadás alá vették. A temesvári orgánus ki nem mondva árulónak bélyegzi őket, mondván, hogy „egy olyan román, aki tudatában van nemzetiségének és tudja mit jelent egy nép szabadsága, az nem tudja siratni egy olyan ember halálát, aki mégoly zseniális lévén is, fajgyűlölő volt és nemzetünk ellensége”³⁰. Említ a kisebbik nagyszebeni lap, a Foia Popurului két esetet is. Az első erről szóló cikk egyértelműsége bővebb fejtegetést nem kíván, így célszerű teljes terjedelmében idézni: „Mély megvetéssel vettük tudomásul a torontáli Pesachból, hogy két román templom is lobog a fekete zászló, amely a ’48-as forradalmárt és hazánk legnagyobb ellenségét, Kossuth Lajost gyászolja. A zászlók Audreiu Fizesianu román pap engedélyével kerültek föl. A nevezett pap bizonyára nincs tudatában annak, hogy ki volt

²⁶ Dreptatea 1894. ápr. 3.

²⁷ Ugyanitt említik a besztercebányai püspök elmenekülését a városból, akinek a házát szintén megtámadták, az iskolával és a templommal egyetemben, ugyanezen okból. Dreptatea 1894. márc. 30.

²⁸ Dreptatea 1894. márc. 25.

²⁹ Jó példa erre *Vulcan* erdélyi román falu esete ahol a „patrióták” [idézőjel az eredetiben] gyűjtést rendeztek egy Kossuth-szoborra, bizonyítván, hogy nyelvük ellenére együtt tudnak érezni a magyarokkal. Dreptatea 1894. ápr. 10.

³⁰ Dreptatea 1894. ápr. 3.

Kossuth, de ha mégis, akkor egy aljas hazaáruló! Fájdalmas és undorító!”³¹ A pesaci plébánost tehát nevének megadásával „országos közutálatnak” kívánták kitenni. Alább egy beszámolóban egy karánsebesi ügyvéd fogadásáról olvashatunk, ahol az ügyvéd románok nevében bocsánatot kért a magyaroktól mindazért „amit a Szent Kossuth ellen vétettek”³². A cikkíró fölháborodottan kikelt: „Ezt hogy képzelte? Mi, akik csakis a szabadságunkért harcoltunk, kérjünk bocsánatot attól, aki csakis a magyar nemzetnek akart szabadságot, a többinek meg béklyót, elnyomást?... Mi kérjünk bocsánatot, mert elsöpört minket?”³³

Fontosnak tartották éreztetni a román lapok, hogy szó sincs az ország gyászáról, itt bizony csak a magyarok gyászolnak. Ezt legérthetőbben a Tribuna fogalmazza meg, még a volt kormányzó halálhíre előtt: „a magyarok, de leginkább a magyar politikusok elfelejtik, hogy Magyarország nem csak a magyarok hazája. Magyarország népeinek többsége nem örül sem március 15-nek, sem Kossuthnak, de mégis elvárják, hogy az egész országban az ő politikai nézeteiket vallják... Gondolkozhatok magyar politikusok, nem csak nektek vannak vágyaitok és törekvéseitek, nem ti vagytok az egyetlen nemzet a Magyar Királyságban!”³⁴ Kritika olvasható a függetlenségi ellenzékkel kapcsolatban is: „a magyar ellenzék nem gondol arra, hogy itt más nemzetek is élnek a magyaron kívül, akiket dühít, hogy az ország nevében, vagyis az ő nevükben is Kossuthot, legádázabb ellenségünket gyászolják”³⁵; a szélsőbal ugyanis a Kossuth iránti feltétlen tisztelet híve volt. Az országos gyász tagadása felfogható a külföldnek irányuló üzenetnek is, mert – így ír a Dreptatea -, „az egész országra brutális módon ráhúzták a gyászruhát; egy idegen azt hihetné, hogy mindannyian siratjuk Kossuthot, egy félisten jóvátehetetlen halálát és kötelességünknek érezzük, hogy a legcsúnyább módon inzultáljuk, sértegetjük az uralkodóház hatalmát”.³⁶ Így igyekezett a tavaszi események Habsburg-ellenes élet hangsúlyozni a lap (emellett persze így dinasztiahűségének is hangot adhatott). Arra, hogy a külföld is tudomásul veszi, hogy az ország gyásza igazából csak a magyarok gyászát jelenti, a Dreptatea bizonyítékként a müncheni Allgemeine Zeitung³⁷ március 25-i számából idézett: „Amíg a magyar városokban és falvakban a nemzeti gyász uralkodott, ami a fővárosban extatikus állapotba ment át, addig az országhatárok felé ebből

³¹ Foaia Popurului 1894. ápr. 22.

³² Uo.

³³ Uo.

³⁴ Március 15. elutasítása további kételyeket vet fel. Talán a forradalom napját rész-egész metaforaként az egész 1848-49-re értette a cikk. Tribuna 1894. márc. 20.

³⁵ Gazeta Transilvaniei 1894. ápr. 1.

³⁶ Dreptatea 1894. ápr. 20.

³⁷ A Német Császárság a „Kossuth-kérdésben” egyébként Bécs mellett foglalt állást, ugyanis mint ismeretes, II. Vilmos a stabil, centralizált Osztrák-Magyar Monarchia híve volt. A német császár ekkor éppen a Monarchia osztrák felében tartózkodott – Abbáziában nyaralt családjával, minek következtében a Kossuth koporsóját szállító vonat (amely március 29-én éjjel szelte át Ausztriát) kikerülte a várost.

semmit sem lehetett érezni. Északra a szlovákoknál, délre a szerbeknél, keletre a románoknál és a szászoknál senki sem siratja Kossuthot.”³⁸ Maga az idéző Dreptatea „cáfolja” a német lap állítását, hiszen fentebb bemutatott számaiban írta, hogy a románok bizonyos csoportja kifejezte kegyeletét. Emellett, a szerbek esetében sem volt általános a kegyelet megtagadása, a szlovákság körében – mint majd látni fogjuk - pedig szinte általános volt a gyász.

A Kossuth szlovák származását hangoztató véleményt, a Gazeta Transilvaniei is közzétette a halálhír előtti számának lapjain. „Gurko [Kossuth György] nagybátyja szlovák patrióta volt, akinek a család hallgatott a szavára... bár Kossuth lelkében magyar volt... A szlovákok a legnagyobb ellenséget látják benne”.³⁹

A sajtóorgánumok a szabadságharc vezetőjének a halála kapcsán nem mehettek el 1848-49 mellett álláspontjuk kifejtése nélkül. A temesvári román lap, a Dreptatea tartja magát a legszorosabban a románok 48-as múltjához: „ki kell jelentenünk ország-világ előtt, hogy mi most is ugyanazok vagyunk akik 46 évvel ezelőtt voltunk, amikor megvédtük az országot és a trónt a bitorlók elől és mindenki aki együtt érez ezekkel... továbbra is az ország és a trón ellensége marad.”⁴⁰ „Csakis a szabadságunkért harcoltunk... [Kossuth] a magyar nemzetnek akart szabadságot, a többinek meg béklyót, elnyomást” – szól immár a nagyszebeni Foia Popurului idézet.⁴¹ „Kossuth nem volt más, mint tyrannosz a többi nemzetiség fölött” – jellemezte államférfiúi tevékenységét a Gazeta.⁴²

A nagyszebeni Tribuna, egyáltalán nem fukarkodik a jelzőkkel 1848-at illetően: „Kossuth az a meggondolatlan férfi, aki fanatikusan és fajgyűlölő módon 46 évvel ezelőtt beletaszította az országot egy szégyenletes konfliktusba a Habsburg-dinasztiával” (a cikk még a halálhírt megelőzően jelent meg).⁴³ A következő számban folytatódik a gondolatmenet: „Kossuth mindig is gyűlölt minket, románokat... elsöpört minket. Akkor is gyűlölt, amikor idegen országban élt, kitoloncolva... a románokat a legkevésbé sem tisztelte, lenézett minket még kitoloncolva is. Felbujtó is volt: karizmatikussága egy egész nemzetet elszédített és ahelyett, hogy hagyta volna őket élvezni a szabadságot, beletaszította őket az abszolutizmus sötéttségébe, ahol mi, erdélyi románok a kossuthista politikának hála, máig is határtalanul szenvedünk.”⁴⁴ Ezen minden tekintetben ellenséges Kossuth-kép egyáltalán nem ismeri el Kossuth 1849. nyári, a magyar-román megbékélés érdekében tett lépéseit.

³⁸ Dreptatea 1894. ápr. 3.

³⁹ Gazeta Transilvaniei 1894. márc. 22.

⁴⁰ Dreptatea 1894. ápr. 20.

⁴¹ Foia Popurului 1894. ápr. 22.

⁴² Gazeta Transilvaniei 1894. márc. 22.

⁴³ Tribuna 1894. márc. 20.

⁴⁴ Tribuna 1894. márc. 23.

Figyelemreméltó a trónbitorló- és az „ország ellensége” vád a ’48-49-es magyar politikát illetően. A dualizmus alatti sérelmeik után nem meglepő, hogy a negyvenhat évvel ezelőtti polgári reformokról a románok nem ejtettek szót, de az már annál inkább, hogy az idézetek a románok elnyomásáról beszélnek. Kételyek merülnek föl a Kossuthot egyértelmű ellenségnek kikiáltás okaival kapcsolatban. Talán a kiegyezés utáni magyarosító politikára mértek kétségbeesett kritikát ezzel, ugyanis a cikkek azt 1848-ban gyökereztették. Azaz a Tribuna szerint: „ha összehasonlítjuk 48-49 politikai történéseit azzal, ami 1867 óta történik... láthatjuk, hogy úgy hasonlítanak egymásra mint két tojás... 48-49-ben, ugyanúgy mint ’67 óta a magyarosítás mániája a magyar politika működtető motorja” – ír a Tribuna⁴⁵. A lap tehát a magyarosítás szempontjából tett egyenlőségjelet 1848 és 1867 közé.

Mindezek mellett Kossuthot a magyarosítás élharcosának minősítette a Gazeta, magyarázatot adva a fenti állításra: „amennyire tisztelték a magyarok, legalább annyira gyűlölte a többi erdélyi és magyarországi nemzet, amiért tűzzel-vassal akarta őket elhazátlantítani, magyarrá változtatni... ezért minden nem-magyar nemzetnek, aki védeni akarta szabadságát, nemzetiségét és nyelvét, fel kellett vennie a harcot Kossuth csapataival... Ő volt az, aki megalkotta a magyar fajgyűlöletet, amely ma már jelen van minden szociális rétegben. Ő volt az, aki erőszakkal magyarosított minden nem-magyar népet”⁴⁶. Tehát a legnagyobb múltú román lap úgy magyarázta a románok 1848-49-es harcát, mintha már akkor a (Kossuth megtestesítette) magyar politika magyarosító törekvései ellen folytatták volna a küzdelmet.

3. A német sajtó

Az egyértelmű román értelmiségi álláspontnál jóval bonyolultabb képet ad a több mint tíz német sajtóorgánium vizsgálata. Mivel a magyarországi németeket illetően sosem beszélhettünk egységes nemzetiségről, így szervezett, összefogott nemzeti mozgalmuk sem volt. Értelmiségük betagozódott a magyar politikai életbe, ami különösen a budapestiekre igaz – így nemzeti sajtó hiányában sajtóéletük differenciált volt. Többségük a magyar nemzet oldalán részt vett Kossuth gyászolásában, amit 1848-49-es múltjuk is determinált, amikor (az erdélyi szászokat kivéve) hazafias lendülettel a magyar oldalon harcoltak végig az önvédelmi háború, és szabadságharc alatt.

A dolgozatban bemutatott nyolc magyarországi német lap közül három képviselte a kormánypárti irányzatot, így érdemes a német sajtóorgánumok bemutatását ezzel a

⁴⁵ Tribuna 1894. márc. 20.

⁴⁶ Gazeta Transilvaniei 1894. márc. 25.

meghatározó csoporttal kezdeni. Ide tartozik a kor Budapestjének két legfontosabb és legolvasottabb lapja, a **Pester Lloyd** („Pesti Lloyd”), és a Guttenberg Hírlapkiadó Társulat (sic) birtokában lévő **Neues Pester Journal** („Új Pesti Napló”). Az előbbi az országos terjesztésű napilapok közül, napi kiadott példányszámot tekintve nyolcadik, míg az utóbbi harmadik⁴⁷ helyen állt (4. melléklet). A Falk Miksa által szerkesztett, azonos nevű kereskedelmi társaság által publikált Pester Lloyd a magyar társadalmi elit kiemelt tájékoztató forrása volt, valamint külföldön is ezt tekintették mérvadó lapnak.⁴⁸ Túlnyomóan magyar többségű cikkírói tudósítottak a magyar társadalmi, gazdasági, politikai élet eseményeiről a magyar kormány félhivatalos lapjaként.

A Neues Pester Journal részletesen beszámolt a Kossuth halálát megelőző napokról, óráról órára leírta állapotát, majd haláltusáját, közölte az első részvétlétviratokat,⁴⁹ sőt meginterjúvolta a halálos ágy körül állókat is (köztük Kossuth Ferencet). A Lloyd a halálhírral kezdte a cikkezést. Amellett, hogy a két orgánus részletes tudósításokat közölt a márciusi-áprilisi napokban a torinói eseményekről, majd a budapesti politikai vitákról, sajátos Kossuth-képüknek is teret adtak a lapok hasábjain.

Elismerték Kossuth 1848-as érdemeit, amikor a feudális ország modernné, egységessé, egyenlő jogokkal rendelkező polgárok közösségévé vált az ő vezetésével: „ő parlamenti kormányrendszerünk megalapítója, a polgári jogegyenlőség csak neki köszönhető, szabaddá tette a földet, amelyet a nép szabadon művelhet”⁵⁰. A Lloyd a Széchenyi-Kossuth polémiára is kitér, s Kossuth mellett tört lándzsát, „aki felzárkózott [Széchenyi] mellé, majd meggyorsította a lassú fejlődést, amely nélküle talán létre sem jött volna”⁵¹. A Pester Lloyd a polgári reformokon túl igazolta az önvédelmi háborút, mondván, hogy „a nemzet harcra volt kényszerítve az abszolutista bécsi hatalom által, amely akkor még nem ismerte el a szabad magyar népet... Ám a magyar nemzet békében érte el azt, amit harcban nem sikerült, alkotmányát, szabadságát, egységét, részleges önállóságát, jólétét, és jövőjébe vetett hitét, mindezt az immáron törvényes király által engedélyezve, védve és elősegítve”⁵² – igazolja a ’67-es rendszert a kormánylap. Kossuth tehát 1848-at tekintve méltányolandó politikus, de „a

⁴⁷ 1890-es adatok szerint a Neues Pester Journal 28 500 napi példányszámmal büszkélkedhetett, míg a Pester Lloyd 15 000-el. A primer éves átlagot tekintve a Budapesti Hírlap vitte, alig – mindössze 300 példányszámmal megelőzve a Neues Pester Journalt, ám a Kossuth halálát követő hetekben, a „Budapest” napi kiadott példányszáma majdnem négyszeresére, 95 000-re nőtt. Buzinkay 2005, 153

⁴⁸ Buzinkay 2008, 71

⁴⁹ Köztük a Pester Lloyd Társaságét, mely így szól: „gyászolva emlékezünk a felejthetetlen patrióta érdemeire, az új Magyarország alapítójára, a szabadság és jogegyenlőség rendíthetetlen harcaira, küldjük bensőséges részvételünket a gyászba borult családnak.” Pester Lloyd 1894. márc. 23.

⁵⁰ Neues Pester Journal 1894. márc. 21.

⁵¹ Pester Lloyd 1894. márc. 22.

⁵² Pester Lloyd 1894. márc. 22.

Függetlenségi Nyilatkozat egy hiba volt, amely csak rontott az ország helyzetén.”⁵³ Ezt követően Kossuth már nem volt döntő politikai tényező; „a nép bár szeretettel lengte körül alakját, de külön utat járt mint ő, már más politikát követett” – marasztalja el a függetlenségi doktrínát a Neues Pester Journal.⁵⁴ „Kultusza nem államjogi tagadásának, [azaz kiegyezés-ellenességének] szól. Tisztelni és szeretni kell őt, amiért 1848-ban csodát művelt, amikor a nemzet saját magára ismert törekvéseiben, de emigrációs évei alatt túl büszke volt ahhoz, hogy egyetlen fatális tévedését elismerje, hibáját belássa. Saját akaratából volt száműzött és a kiegyezés után csak a magyarság életerejébe vetett hit volt közös vele... de a hazaszeretet szimbóluma ma a király.” A királyhoz való lojalitás kormányozza az állam hajóját, Kossuth tehát 1867 után a múlt embere, a múlt képviselője – olvasható félreérthetetlenül a Pester Lloyd hasábjain.⁵⁵ (A másik kormánypárti újság viszont egyedülálló módon hívja föl a figyelmet arra, hogy Kossuth szívesen lett volna Ferenc József lojális alattvalója, ha az csak magyar király lett volna.)⁵⁶

A lapok igyekeznek elválasztani Kossuthot a függetlenségi ellenzéktől, hiszen a baloldal a kilencvenes évekre már pusztá perszónáluniót, mint maximumot elfogadta, amit Kossuth emigrációja alatt mindig is elutasított, így nem lehetett a függetlenségek „láthatatlan vezetője”.⁵⁷ A Lloyd megkérdőjelezte a szélbal törvényjavaslatának (amely törvénybe akarta foglalni Kossuth érdemeit, a Deák Ferencre vonatkozó törvényhez hasonlóan) szükségességét, feltéve a kérdést, hogy „miért érzi magát hivatottnak a párt arra, hogy Kossuth érdemeinek programot állítson? Csak a többi párttól várható el, hogy döntésükben kiegyenlítsék Kossuth tiszteletét és a királyhoz való hűséget, hiszen Magyarország számára a Monarchia jelenti a polgári béke alapját, a biztonságot... Meg kell adni a halottnak, ami illeti, de az élet megy tovább, a nemzetnek továbbra is virágoznia kell, még ha történelmi alakjai sírba szállnak is”⁵⁸.

A fenti lapokhoz kapcsolható a főváros gazdasági, ipari, üzleti hetilapja, a **Budapester Handelszeitung** („Budapesti Üzleti Újság”), amely dicsőítő sorok sorozata után szintén elutasította az 1849-es függetlenségi eszmét. Március 26-i száma hazafias hevülettel áthatva ír

⁵³ Neues Pester Journal 1894. márc. 22.

⁵⁴ Neues Pester Journal 1894. márc. 22.

⁵⁵ Pester Lloyd 1894. márc. 25.

⁵⁶ Neues Pester Journal 1894. március 21. Az állításra bizonyíték Kossuth, egy 1861-ben kelt levele, melyben azt írja: „Engem a Habsburg ház ellenségének mondanak; pedig... én nyíltan kijelentettem, hogy ha Magyarország mostani uralkodója az én életemben megszűnnék vagy megszüntetnék osztrák császár lenni s csak a magyar király maradna, azt ugyan nem ígérhetném, hogy felejtethni akár tudom, akár akarom a felejthetlent, de ha nem zárnák el az ajtót előttem, hazamennék s elvállalnám és minden reservata nélkül teljesíteném a kötelességeket, melyekkel egy becsületes polgár hazája uralkodójának tartozik”. Helfy 1895, 230-231.

⁵⁷ Neues Pester Journal 1894. márc. 21.

⁵⁸ Pester Lloyd 1894. márc. 22.

Kossuth 1848-as tevékenységéről, csak az ő nevéhez kötve az áprilisi törvényeket és a modern, polgári vívmányokat, majd kitér a Függetlenségi Nyilatkozatra, amely „Kossuth tévedése volt, de ő az ország javát akarta akkor is, ha tévedett”⁵⁹. Következő számuk pátosszal fűtött hangnemben ír Kossuth hazatéréséről „szülőföldjére, melyet naggyá és szabaddá tett,” majd „szent hamvainak szabad magyar földbe” helyezéséről.⁶⁰ Kereskedelmi hetilap lévén Kossuthnak köszönetet mond az újság, hogy megteremtette „a modern, anyagi [materielles] Magyarországot és gazdasági életének alapját... és naggyá és szabaddá tette a magyar kereskedelmet”⁶¹. Végül a Budapester Handelszeitung reményét fejezi ki, hogy Magyarország hű marad „legnagyobb fiához”.⁶²

A Neues Pester Journal kilenc számának címlapját jelentette meg gyászkerettel; példáját a Pester Lloyd is követte (5. melléklet).

A kormány '67-es alapokon nyugvó (jobboldali) ellenzékének, a Nemzeti Pártnak a **Budapester Tagblatt** nevű orgánuma közvetítette a párt politikáját a német polgárok felé. Ez a lap adta a legtöbb, és legbőbeszédűbb beszámolókat a márciusi-áprilisi eseményekről. Politikai állásfoglalásukat Kossuth feltétlen tisztelete (kerülvén Kossuth függetlenségi politikájának témáját), a királyhűség, és a kormány ostromozása jellemzi.

Kossuth neve a március 9-i számban jelent meg először, egy, a kormány labilis helyzetét leíró cikkben, ahol az újság szerint Kossuth halálával a Wekerle-kabinet és a baloldal között ki fognak újulni az ellentétek. Másnap közltek a Függetlenségi és 48-as Párt kérését, melyben azt kívánták elérni, hogy Kossuth halála esetén ugyanolyan tiszteletben részesüljön, mint Deák Ferenc, 1876-os halálakor. A következőkben napról napra orvosi részletességgel írják le Kossuth nyugtalanító állapotát.⁶³ Március 15-én az összes vizsgált idegennyelvű lap közül egyedülként a Budapester Tagblatt von párhuzamot a jubileum és Kossuth állapota között. A „jeles évfordulón” 1848 vívmányairól ír, de árnyalja a képet, mondván, hogy „sok probléma még nincs megoldva, vagy rossz úton halad”⁶⁴. Nemcsak a márciusi forradalom, hanem Húsvét kapcsán is aktuálpolitikával foglalkozik a jobboldali napilap: a március 23-i, nagypénteki szám párhuzamot von a keresztény ünnep, azaz a Megváltó halálának gyásza, és a nemzet gyásza között, „aki legnagyobb fiát veszttette el”.

⁵⁹ Budapester Handelszeitung 1894. márc. 26.

⁶⁰ Budapester Handelszeitung 1894. ápr. 2.

⁶¹ Budapester Handelszeitung 1894. ápr. 2.

⁶² „Seines grössten Sohnes”. Budapester Handelszeitung 1894. ápr. 2.

⁶³ Budapester Tagblatt 1894. márc. 9., 10., 11., 12., 14.

⁶⁴ Budapester Tagblatt 1894. márc. 15.

Amellett, hogy a jobboldali ellenzéki lap Kossuth teljes értékű gyásza mellett kiállva közös nevezőre került a baloldali ellenzékkel (többször idézte Herman Ottót, vagy Horánszky Nándort),⁶⁵ nem győzte gyalázni, kritizálni a kormányt. Még a március 20-i, (a halálhír előtti) számában idéz a függetlenségi „Magyarország” napilapból, amely bécsi útja miatt ostorozta a Wekerle-kormányt, szerintük a kabinet nem tekinti Kossuthot az állam halottjának, nem akarja az állam költségén eltemettetni és neki emlékművet állítani, sőt arra sem hajlik, hogy hamvai haza kerüljenek. Ellenben ismét a szélbal követelését állítják a kormány álláspontjával szembe, amiből azt a következtetést lehet levonni, hogy a Budapester Tagblatt (és a Nemzeti Párt) a Deák Ferencéhez hasonló „elbánást” akar.⁶⁶

A temetési részvétellel kapcsolatos viták után (a parlament végül kimondta, hogy testületként nem vesz részt a temetésen) szemrehányóan jellemzi a Budapester Tagblatt a kabinetet: „ilyen mélyre süllyedt a magyarországi kormány? Hogy úzhet ilyen olcsó játékot a kegyeletből?”. Majd az utcai zavargások, a rendőri túlkapások és Ferenc József kormányba vetett bizalmának elvesztése után a lap kijelenti, hogy „a kormány erkölcsi vereséget szenvedett”.⁶⁷ Kossuth testének végső nyughelyre helyezése után még nem tűntek el a kormányt bíráló megjegyzések. Az április 3-i (az első gyászkeret nélküli) szám kezdő sorai jól mutatják ezt: „Mily bukás! A döllyfös Wekerle-kabinet elvesztette tartását Magyarországon.” A lap a bécsi politika és a bécsi sajtó hangulatáról is informálta az olvasóközönséget.⁶⁸

A Budapester Tagblattnak a gyász mikéntjéről alkotott álláspontjában a Nemzeti Párt általános politikai irányvonala fogalmazódik meg: „Minden tiszteletet meg kell adni a halottnak. A nemzet a Korona szankciói nélkül is le tudja róni kegyeletét. Meg kell találni a középutat, hogy a nemzet méltó módon gyászolhassa nagy halottját anélkül, hogy a Korona érzelmeit sértené”.⁶⁹ A Budapester Tagblatt is egyszerre tiszteli Kossuthot és fejezi ki királyhűségét: „Magyarország hú a múltjához és hú a királyhoz is, akihez szeretettel és tisztelettel kapcsolódik. Szomorú, hogy kormányunk értelmetlensége abba a gyanúba keveri hazánkat, hogy csak a fegyverek erejével lehet a törvényhez és az alkotmányhoz való hűségét kényszeríteni, amelyekért minden egyes ember közülünk kész lenne akár utolsó csepp vérért is kioltani”.⁷⁰

⁶⁵ Budapester Tagblatt 1894. márc. 18., 20.

⁶⁶ Budapester Tagblatt 1894. márc. 20.

⁶⁷ Budapester Tagblatt 1894. márc. 22., ill. 24.

⁶⁸ Budapester Tagblatt 1894. ápr. 3. A „Stimmung in Wien” (a hangulat Bécsben) címet viselő cikkben említésre méltó eseményről ad hírt az újság, miszerint a Bécsi Egyetem Magyar Egyesülete gyűjtést szervezett a Kossuth-emlékműre, melyet sikerrel meg is tartottak a bécsi rendőrség tiltása ellenére.

⁶⁹ Budapester Tagblatt 1894. márc. 21.

⁷⁰ Budapester Tagblatt 1894. márc. 25.

A jobboldali ellenzéki lap nem tekintett vissza 1848-49-re; Kossuth feltétlen tiszteletét a kormány és a kormánypárt elleni propaganda céljaira is felhasználta. Címlapjait március 22-től április 2-ig gyászkeretben jelentette meg.

A Függetlenségi és 48-as Pártnak (és az Ugron Pártnak), ellentétben a jobboldali pártokkal, nem voltak német nyelvű sajtóorgánumai (ahogy szavazóbázisa is főként a magyar nyelvterületről került ki). Mégis a függetlenségi irányzatot illusztrálta egy – még csak nem is politikai – hetilap, a budapesti **Bauzeitung für Ungarn – Zeitschrift für Bauwesen** („Építők Újsága Magyarország - Építésügyi Folyóirat”). Április 1-i számában már rövid cikkben magasztalta Kossuthot. A gyászkeretes címdalt (6. melléklet), szintén gyászkeretbe foglalt passzus követte, mindjárt a „Legnagyobb Magyar” címmel illetve azt a Kossuthot, aki ugyanezt a jelzőt Széchenyi Istvánnak szánta. Betegségével való küzdelme leírása közben a „Legnagyobb Patrióta” és a „jelen legkiválóbb magyarja” megnevezések is olvashatók az építőipari lapban. Az utóbbi főként figyelmet érdemel, mert ez a felfogás élesen elüt a Kossuthot a múlt embereként beállító koncepciótól. Az élettörténetét és az ország gyászát nem írja le, mondván, az mindenki számára ismert, de az emigráns Kossuthról a lap „több mint negyven éve a magyar függetlenség megtestesítőjeként” ír. Utolsóként említi a cikk a temetést, mely a „mai napon [április elsején] lesz,” és „egy év múlva kell, hogy mauzóleumot emeltessen neki a nép,” aki oly sokat köszönhet Kossuthnak, hogy sosem feledheti el – írja a lap.⁷¹

A textus rövidsége miatt nem derül ki a lap egyértelmű közjogi felfogása, de érzékelhető, a kiegyezés-ellenesség, lévén, hogy Kossuthot, aki még a perszónaluniót is elutasította, a jelen emberének, illetve a magyar függetlenség megtestesítőjének nevezi.

A budapesti német sajtóorgánumok közül egyik politikai platformhoz sem tartozott a **Politisches Volksblatt** és a belőle kiváló, Tenzer Pál által alapított **Neues Politisches Volksblatt** („Politikai Néplap”, ill. „Új Politikai Néplap”). Az előbbit a „Bródy és Schnitzer” magyar-német vállalat adta ki; utóbbi szerkesztői és cikkírói között megtaláljuk a kor szellemi és politikai életének jeles alakjait, mint például Jókai Mórt, Apponyi Albertet, vagy a munkásmozgalmi vezetőt, Engelmann Pált (aki egy időben a munkásrovatot vezette).⁷² A Politisches Volksblatt és párja liberális alapokon állt, de inkább közügyekkel és irodalommal foglalkozott, a pártoktól erélyesen elhatárolta magát. Emellett lángoló hazaszeretet jellemezte a két újságot, ami Kossuthkal kapcsolatos számaikban is megmutatkozott. A két lapot az tette igazán jellegzetessé a korban, hogy mindig illusztrált címlappal jelentek meg, ami egy, az

⁷¹ Bauzeitung für Ungarn 1894. ápr. 1., (idézetek: uo.)

⁷² OSZK Sajtómúzeum

újságban szereplő aktuális témához kapcsolódott. A két sajtóorgánium Kossuthkal kapcsolatos képei a hazafias gyász hű kifejezői.

Már a halálhír előtt feszült figyelemmel kísérték Kossuth utolsó napjait, március 14. (a Politisches Volksblattban külön rovat szerepel innentől „Kossuth egészségi állapota” címmel), illetve 15-től. Torinóba kihelyezett tudósítójuk naponta többször⁷³ számolt be a beteg állapotáról. Március 20-hoz közeledve tudósításszerűen tájékoztattak a közelgő tragédia kormánykörökben várható fogadtatásáról.

A két lap közli a leghosszabb tudósításokat a torinói gyásztól a budapesti eseményekig, a legapróbb részleteket sem kihagyva (például a különböző parlamenti beszédeket, gyászfelhívásokat, részvétnyilvánításokat).⁷⁴ Volt is erre „kapacitásuk”, hiszen pártfüggetlen újságként nem volt tisztük az eseményeket sajátos szemszögből interpretálni. A cikkek és az illusztrációk hangulatára ellenben végig szenvedélyes hazaszeretetet a jellemző.

A Függetlenségi és 48-as Pártnak véleményét osztják abban, hogy Kossuth ne egyes pártok, hanem a nemzet halottja legyen, mert „a Nagy Patriótát az anyaföld, a nemzet, minden magyar szív gyászolja”.⁷⁵ Emellett nem szeretnék, ha a baloldal olyan követelésekkel állna elő, ami nehézségekbe ütközik a király előtt és remélik, hogy a pártok között mihamarabb megegyezés születik a tisztességes temetés érdekében.⁷⁶

„A fájdalom kiáltása a Kárpátoktól az Adriáig szól... Kossuth népszerű nemzeti hős volt, halált Szent István Koronájának ezeréves birodalma gyászolja” – hangsúlyozza a Politisches Volksblatt a magyar állam egységét.⁷⁷ Az 1848-49-es múlttól mindössze három, a lapokban megjelent illusztráció szól közvetlenül. A március 22-i Politisches Volksblatt Görgeit, Vécseyt, Bemet, Dembinszkyt, és Aulichot ábrázolja az elől álló Kossuth mellett-mögött, a „Szabadságharc fő alakjai” címet viselő képen (7. melléklet). Ugyanekkor a Neues Politisches Volksblatt „Kossuth 1848-ban” című grafikáján a volt kormányzót babérkoszorús portré ábrázolja egy csatatér fölött, közvetlen alatta ágyúkkal, fegyverekkel, dobokkal.

Ami az illusztrációkat illeti, találkozhatunk bennük még⁷⁸ Kossuth, illetve családtagjai portréival, szülőházával kapcsolatos, illetve a koporsót vagy a temetési menetet kísérő tömegeket vagy a zavargások alatt betört ablakokat ábrázoló képekkel is. Mind a két lapban

⁷³ A Politisches Volksblatt márc.19-i „Telegraph” rovatában például összesen nyolc előző napi beszámoló jelent meg.

⁷⁴ Politisches Volksblatt 1894. márc. 22.

⁷⁵ „Das Vaterland, die Nation, jedes ungarische Herz trauert!” – olvasható az első sorokban. Neues Politisches Volksblatt 1894. márc. 21.

⁷⁶ Politisches Volksblatt 1894. márc. 22.

⁷⁷ Politisches Volksblatt 1894. márc. 22.

⁷⁸ A Neues Politisches Volksblattban március 15-től április 5-ig, míg a Politisches Volksblattban március 22-től április 3-ig jelentek meg Kossuthkal kapcsolatos grafikák.

megjelent a gyászoló Hungária nőalakja, amint egy pajzs nagyságú Kossuth-émlékérmét tart (8. melléklet), illetve Kossuth halálos ágya mellett őrt áll, lábainál összetört bilincsekkel. A Neues Politisches Volksblatt emellett reklámozott egy Kossuthról szóló német nyelvű regényt is (9. melléklet).

A két napilap hazafias buzgalommal áthatva rótta le kegyeletét a nemzet nevében. Német olvasóközönsége nem nélkülözte a magyar haza iránti odaadást.⁷⁹

4. Az erdélyi szász sajtó

A kétmilliónyi magyarországi németből a századfordulóig csak az erdélyi szászok alig kétszáz ezres tömege rendelkezett erős és fejlett, nagy múltra visszatekintő nemzeti öntudattal. Ezért célszerű a szász nemzeti mozgalmat a némettől tematikailag külön kezelni. A szerb és a román nemzetiségekhez hasonlóan – bár más helyzetből, más módon – ők is küzdöttek a kormány magyarosító politikájával, különösen 1876-tól, mikor autonómiájukat az Országgyűlés törvénnyel megszüntette.

Az erdélyi szászok legnagyobb múltú napilapja a nagyszebeni székhelyű **Hermannstädter Zeitung** volt. A besztercei északi szász enklávéban nyomott **Bistritzer Zeitung** hetilappal együtt szűkszavúan tájékoztatta a szász közvéleményt a torinói és budapesti hírekről. A Hermannstädter Zeitung már március idusától kezdődően közölte a távirati beszámolókat a beteg Kossuth állapotáról és esetleges halálának politikai előkészületeiről „Original Telegramme” rovatában.

A Kossuthot illető megnevezések közül a besztercei orgánumban a „volt kormányzó” [magyarul az eredetiben], „a magyar nemzet nagy halottja” frázisokkal találkozunk, a nagyszebeni lap ellenben egyszerűen csak „1849 vén diktátorának” nevezi”.⁸⁰

Míg a Bistritzer Zeitung szerint „nem kell magyarnak lenni ahhoz, hogy Kossuth érdemeit elismerjük... amiért nemzetiségre való tekintet nélkül kivívta a szabadságot és egyenlőséget”, a Hermannstädter Zeitung nem ír elismerőt, mindössze különbséget tesz az „1847-48-as Kossuth és a trónfosztó [Kossuth]” között.⁸¹ Az előbbi napilap jogosnak ismeri

⁷⁹ A magyarországi német újságok közül nem mind mutatott tiszteletet Kossuth Lajos iránt. Ilyen volt, a temesvári székhelyű, de az egész országban forgalmazott **Volkswille** („népakarat”), az 1890-ben, Engelmann Pál által alapított Magyarországi Szociáldemokrata Párt lapja. A társadalmi törésvonalak mentén szerveződő irányzatot nem tekinthetjük mérvadó német nemzetiségi álláspontnak; a „proletariátus” nevében írtak, német nyelven. Jelentőségét mégis az adja, hogy a német nyelvű lapok közül akadt amely igen borúlátóan nyilatkozott a volt kormányzóról. A Volkswille azt akarta közvetíteni német szociáldemokrata olvasóinak, hogy Kossuthot a proletariátus szemszögéből vessék vizsgálat alá és ne csatlakozzanak a nacionalista töltött gyászhoz. A terjedelmi korlátok nem teszik lehetővé ennek bővebb kifejtését. Volkswille 1894. márc. 23.

⁸⁰ Bistritzer Zeitung 1894. márc. 24., 31.; Hermannstädter Zeitung 1894. márc. 28.

⁸¹ Bistritzer Zeitung 1894. márc. 31.; Hermannstädter Zeitung 1894. márc. 22.

el a magyar gyászt, amit „megérdemel, mert a mai [értsd: modern] Magyarország legnagyobb fia volt... Személye elengedhetetlen volt a jobbágyfelszabadítást és az alkotmányosságot illetően... de szükség volt mindehhez Deákra is”⁸². Ám Kossuth „az OHB élén a szülőföld hajóját viharba küldte” – ír a beszercei cikk. És nem csak ez volt a hibája: „Magyarország a magyaroké – ez volt a jelszava 1848-49-nek; a békés szász nép jelentőségét Kossuth nem értette, nem ismerte föl, ez lett 1848-49 végzete... Ha ehhez hasonló démonikus erő ismét erőre kap, akkor nagy a veszély!”⁸³. A Bistritzer Zeitung így már a szászok 1848-49-es harcát is a magyarosítás – amit akkor a szemükben Kossuth testesített meg – elleni harcnak minősíti. Emellett Kossuth „nagy tévedése volt, hogy egy független államot akart létrehozni Európa közepén” – áll ki a Monarchia mellett ugyanazon cikk. Ezen kívül mindkét napilap került az önvédelmi- és szabadságharc témáját.

„Kossuth, 1849 vén diktátora... veszélyes ellenfelünk volt. Hatalmát csak a metternichi állam összeomlásának köszönhetette, amely után a tehetetlen bécsi kormányzat mindent megadott... Az utolsó leheletéig a Habsburg-ház ellen harcolt... Az igazi elismerés Széchenyit illeti”⁸⁴. Itt – némely már említett budapesti német orgánummal ellentétben – a Hermannstädter Zeitung a Széchenyi féle fejlődési út mellett tette le a voksát.

Mindkét újság idézte a bécsi Fremdenblattot, ami a függetlenségiakat vette célba Kossuth kapcsán: „nemcsak debreceni beszéde miatt maradt távol hazájától, hanem, mert felismerte, hogy a magyar nemzet teljesen megváltozott... így inkább örökké száműzetésben akart élni és meghalni szülőföldjétől... Csak a szélbal hozta összefüggésbe nevét a jelenlegi politikájával” – választja szét a Bécsből vett citátum a Kossuth által képviselt eszméket és a magyarokat.⁸⁵ A Hermannstädter Zeitung továbbá a budapesti hangulatról jelent, a román lapokból már ismert „terrorista” jelzőt használva: „Budapest utcáin a nyugalom drága ritkaság lett. A kivezényelt fegyveresek mellett szégyenletes módon csak a Kossuth-fiak kiadott proklamációja nyugtatta le az utca terroristáit”.⁸⁶

A nagyszombati szász orgánum becsmérően jellemzi a kormány és a szélbal magatartását; az újság véleménye szerint az előbbi „haszontalan, gyáva politikusokból áll”, nem kellene hagyni, hogy érzelmi szempontok uralkodjanak a politikában. „Reméljük – írja az újság -, hogy ez a Kossuth-halottastánc lesz a szélbal utolsó tánca is egyben”, különben is „logikátlan egy extra törvényt követelni Kossuth részére”. A cikk a híres „Requiescat in

⁸² Bistritzer Zeitung 1894. márc. 31.

⁸³ Uo.

⁸⁴ Hermannstädter Zeitung 1894. márc. 28.

⁸⁵ Bistritzer Zeitung 1894. márc. 21.

⁸⁶ Hermannstädter Zeitung 1894. márc. 20.

pace!” klisével zárja sorait. Még az aznapi telegráf-rovatában írja a lap, hogy a fővárosi lapok többsége gyászkerettel jelent meg; a Hermannstädter Zeitung ezzel ellentétben csak a 22-i szám címlapján lévő cikk címét („Ludwig Kossuth” – neve után kereszttel) foglalta gyászkeretbe.⁸⁷

Már-már visszatérő motívumnak tekinthetjük szlovák nemzeti sajtó Kossuthról alkotott véleményének idézését, mely a Bistritzer Zeitungban is megtalálható. „Kossuth a szláv sajtóban” című cikkben idéz a szerb lapokból is (a Branikból és a Zastavából), melyek: „nem siratják Kossuthot. Nevével összefügg a borzasztó polgárháború, ahol falvak pusztultak el és fiaink haltak mártírhálál.” A szlovák sajtót (a Národné Novinyt, bár a lapot nem nevezték meg) illetően röviden szólnak: „szlovák lapok Kossuthot a világtörténelem legnagyobb áruójának tartják”⁸⁸.

Terítékre kerültek a Kossuth-fiak is, akik gyermekkoruk óta nem jártak hazájukban. „Valószínűleg egyikük sem marad Magyarországon, mert akkor hűtlenek lennének apjukhoz” – ír a Bistritzer Zeitung.⁸⁹ Talán így akarta a lap politikailag inkorrektnek feltüntetni a két testvért, amennyiben azok szülőföldjükön maradnak, és bekapcsolódnak a politikai életbe, az egyet jelentene apjuk elárulásával.

5. A szlovák sajtó

Egészen más jellegű volt a szlovák nemzetiség helyzete, mely a sajtóéletükön is meglátszott. A szlovák nemzeti mozgalom nem volt tömegmozgalom. A paletta 1848-49-hez hasonlított, amikor egy maroknyi értelmiségi csoport, radikális követeléseket hangoztatva szállt szembe a magyar kormánnyal, de nem találtak visszhangra a szlovák tömegekben, mert azok a magyar nemzet részének érezték magukat, nem alakult (ekkor még) ki bennük szlovák identitás. A turócszentmártoni szlovák nacionalista körnek volt a szócsove a már többször idézett Národné Noviny. A budapesti **Slovenské Noviny** („Szlovák Újság”), illetve a **Vlast a Svet** („Haza és Nagyvilág”) már általánosabb szlovák vélelemnek tekinthető, révén, hogy a szlovák nemzeti mozgalom központja, Turócszentmárton hatósugara igen kicsiny volt (még 1910-ben is Budapest volt a legnagyobb szlovák város!).⁹⁰

Hűen tükrözi a magyar identitású szlovák (nyelvű) álláspontot a hetenként háromszor, megjelenő **Slovenské Noviny**. Az egyik legjelentősebb szlovák lap természetesen nemcsak a

⁸⁷ Hermannstädter Zeitung 1894. márc. 22. (idézetek: uo.)

⁸⁸ Bistritzer Zeitung 1894. április 14. A „szlovák lapok” megnevezés többes száma semmiképpen sem helyes. Ld: A szlovák sajtó c. fejezet.

⁸⁹ Bistritzer Zeitung 1894. ápr. 14.

⁹⁰ Atlasz 2001, 74

fővárosi szlovákok körében volt elterjedt. A Slovenské Novinyt azon lapok között említhetjük, melyek a legnagyobb orvosi részletességgel számoltak be Kossuth utolsó napjairól.⁹¹ Már ezekben a számokban érződik bizonyosfajta előzetes gyász, mert ha a „katasztrófa” bekövetkezik – írják –, „milliók könnye hull majd”.⁹² A politikai kérdéseket illetően egészen sajátos álláspontot képvisel a Slovenské Noviny. Fejtegeti a lap, miként lehet a „rendkívüli életet élt dicső férfi” emlékét nagyobbá tenni. Itt – bár a közvéleményt interpretálja a lap – kijelenti a halálhírt megelőző szám, hogy ez a kegyelet a Magyarországon „királyi pompával” történő temetést (természetesen az ország költségén), valamint emlékének törvénybe iktatását jelentené. Ugyanakkor elismeri a lap, hogy a parlamentnek nehéz dolga lesz a király elé vinni olyasvalaki emlékének törvénybe iktatását, aki megfosztotta őt és dinasztiáját a tróntól, és sohasem ismerte el, mint uralkodót. A cikk címe – „Kemény dió” – is a nemzeti közvélemény és a király között őrlődő kormány nehéz helyzetére utal. Ám továbbmenve érezteti a lap a saját álláspontját is a kérdésben: amennyiben a király nagylelkűen elfogadja az ellenzék javaslatát, neve a „legjobb szívű uralkodó” jelzővel bővülne.⁹³

A főváros utcáit ellepő demonstrációkról is részletes tudósítást adott az orgánum. Sőt az ablakbetöréseket illetően említi a lap a Dráva horvátországi oldalán fekvő, horvát többségű Valpó városát, ahol még az érsek ablakait is bedobták, mert nem tette ki a fekete lobogót.⁹⁴ A színházi előadás-megzavarásokon és a gyászlobogó „afféron” túl hangsúlyt helyez a rendőri túlkapásokra is, azaz, hogy a rendőrség a rendteremtés során olyanokat is megsebesített, akik nem demonstráltak.⁹⁵

Több mint egy hónappal Kossuth halála után ismerteti a Slovenské Noviny Endrey Gyula függetlenségi párti képviselő és Hieronymi Károly belügyminiszter⁹⁶ parlamenti vitáját, amelyben előbbi felrótta Hieronyminek, hogy miért nem engedte a gyászlobogókat kitűzni az állami épületekre, különösen a színházra és az operára? Miért támadt a rendőrség a nyugodt tömegre? Valamint miért fordult végül a katonasághoz segítségért (amelynek egyébként tilos volt a temetésen való megjelenés) és miért „tartotta a fővárost ostrom alatt”? Utóbbi arra vonatkozott, hogy a neoabszolutizmus korában „Gellérthegyi Bastille-nak” gúnyolt Citadellában készenlétbe helyezték a katonaságot tüzérséggel (bár ilyesmibe a

⁹¹ Slovenské Noviny 1894. márc. 10., 15., 20.

⁹² Slovenské Noviny 1894. márc. 15.

⁹³ Slovenské Noviny 1894. márc. 20. (idézetek uo.)

⁹⁴ Slovenské Noviny 1894. ápr. 14.

⁹⁵ Slovenské Noviny 1894. márc. 24.

⁹⁶ Aki például 1893-ban, a Ján Kollár századik születésnapját megünnepelni akaró turócszentmártoniak ünnepét tiltotta be. Steier 1912, 116

belügyminiszternek nem volt beleszólása). Hieronymi erélyes válaszában védte a rendfenntartó erőket, akik a „feladatukat teljesítették”, amikor rendet teremtettek, valamint nem csoda, hogy „karddal és puskával” védték magukat (egy demonstrálót halálosan megsebesítve), miután a tömeg kővel dobálta őket. A demonstrálók melletti ártatlan áldozatok pedig véleménye szerint a rendfenntartás sajnálatos velejárói – interpellált a lap. Hieronymi csak a gyászlobogó-kérdést nem kommentálta, hogy „ne tépje fel a sebeket”, ám mindemellett a nemzetnek sikerült kifejeznie kegyeletét Kossuth halálakor – ír összegzésül a Slovenské Noviny.⁹⁷

A budapesti szlovák lap első személyben közölt a „nemzet érzéseiről” a gyászbán (többször is a „temettük” kifejezéssel). A temetés utáni első szám mindjárt Szent István, és Hunyadi Mátyás mellé helyezi Kossuthot. Itt érdemes visszautalni arra, hogy 1848-ban a szlovákság körében is jelen volt a Kossuth-kultusz, ami bár egy régebbi generáció emléke, de említ a lap a temetésen résztvevők között olyan időseket is, akiket 1848-ban „szabadítottak fel”. A Slovenské Noviny alapján a fővárosi szlovákokat lenyűgözte a külső pompa hiánya ellenére is nagyszerű szertartás. „Ilyen temetés még soha nem volt Magyarországon... a szeretet és az emberek köszönete Kossuthhoz olyan manifesztaációvá nőtte ki magát, amilyenről még senki nem is álmodott”.⁹⁸

Joggal lenne állítható, hogy a kisebb visszhangot keltő, magyarellenes Národné Novinyval szemben a Slovenské Noviny magyar hazafias voltára a magyarázat az, hogy a budapesti szlovákok csak etnikai, nyelvi értelemben voltak szlovákok, nem alkottak külön nemzetiséget. Ennek mond ellent, vagy éppen ezt egészíti ki az orgánum „Bánatos Nyitra” című cikke, amely irodalmi hangnemben írja le, ahogy Nyitra városa⁹⁹ siratja Kossuthot: „elment tőlünk a természetfeletti szép politikai csillag... A magyar nemzet millió felszabadított polgárának már patakokban folyik a könnye a pótolhatatlan drága személy vesztesége felett... [Mi pedig] imádkozunk az Úrhoz... az ő örök, legnemesebb, nagy lelkéért”.¹⁰⁰ Majd a nyitraiakat tovább idézve kijelenti az újság, hogy Nyitra lakói „nem rakják félre bánatukat”, további egy hónapig (azaz május 12-ig), ami azt jelenti, hogy kerülnek a szórakozást és a zenés mulatságokat.¹⁰¹ Amennyiben a fővárosi szlovákok álláspontját speciálisnak tulajdonítanánk, lévén hogy etnikai testüktől távol éltek, s az asszimiláció

⁹⁷ Slovenské Noviny 1894. ápr. 21. (idézetek uo.)

⁹⁸ Slovenské Noviny 1894. ápr. 3. (idézetek uo.)

⁹⁹ Az 1890-es népszámlálás szerint Nyitra város 13.500 lakosának 37%-a volt magyar, 38,5%-a szlovák, és kevesebb mint egynegyede német. Szarka é. n., 138

¹⁰⁰ Slovenské Noviny 1894. ápr. 12.

¹⁰¹ Uo.

küszöbén álltak, a nyitraiak magyar nemzeti érzülete bizonyítja, hogy általánosabbnak is tekinthetjük a fővárosi szlovák közvéleményt.

A függetlenségi baloldal álláspontja olvasható ki a lap temetés utáni, „Korona és nemzet” címet viselő cikkéből. „A magyar nemzet nem felejtette el, és nem tudja feledni a mártírjait 1849-ből. A nagy Magyarországon Kossuth neve mindig népszerű volt és erre emlékeztetnek a mesék és dalok is, de az országgyűlésen is az eszünkbe jut, ahol egy oldal még most is az ő elveit hirdeti”. A király és a nemzet elvárásai között örlődő kormány végül Bécs nyomására letett a teljes állami ceremóniáról, és ez adott okot a tüntetésekre. Bár „A rendőrség, a katonaság, az arisztokrácia, a katolikus klérus, és a kormány megfutamodtak, a nemzet, Kossuthnak, feleségének, és lányuknak, akiknek a holttestét szintén Olaszországból hozatták olyan temetést rendeztek Magyarországon amilyen még soha nem is volt”.¹⁰²

A Kossuth-temetés kapcsán megjelenő politikai cikkekből is az tűnik ki, hogy a Slovenské Noviny – miután tanújelét tette annak, hogy a magyar nemzethez „tartozik” – a függetlenségi baloldal felé húz a kormány ellenében. Báró Bánffy Dezsőre, aki akkor az országgyűlés elnöke volt, panaszként rótták föl, hogy nem ment Torinóba, és a temetés alatt a fővárosban sem volt, hogy képviselje a törvényhozást.¹⁰³ Az egész nemzetet nagyon érzékenyen érintette, hogy a kormány nem vett részt Kossuth temetésén”. Wekerle Sándor ahelyett, hogy bebizonyította volna, hogy együtt érez a nemzettel, most „a nemzet meg van győződve róla, hogy a kormány nem érez velük együtt és azt javasolja [az országgyűlésnek], hogy ne szavazzanak neki bizalmat”.¹⁰⁴

Az eddig vizsgált sajtóorgánumok közül egyedül a Slovenské Noviny tesz említést arról, hogy „Umbertó [olasz] király és az olasz parlament kinyilvánította a részvétét Kossuth Lajos halála miatt”.¹⁰⁵ Egy kevés továbbgondolással érezhető a „láthatatlan összehasonlítás” a más magatartást tanúsító magyar királlyal és törvényhozással. Ugyanakkor elismerően írja a lap, hogy Wekerle pártolta az egyik képviselő által benyújtott indítványt, hogy a magyar országgyűlés mondjon köszönetet az olasz parlamentnek a gesztusért. A Slovenské Noviny címlapját négy alkalommal díszítette gyászkeret.

Gazdasági és szórakoztató folyóirat volta ellenére is sokat cikkezett Kossuthról a vasárnaponként Budapesten megjelenő **Vlast a Svet** („Haza és Nagyvilág”). Politika nem kapott helyet a folyóiratban, de a magyar nemzeti gyászt a lehető legtágabb mértékben adta át

¹⁰² Slovenské Noviny 1894. ápr. 5. (idézetek uo.)

¹⁰³ Országgyűlési képviselők bár mentek Torinóba, de maga az országgyűlés alsóházának elnöke nem reprezentálta a házat. Slovenské Noviny 1894. ápr. 12.

¹⁰⁴ Slovenské Noviny 1894. ápr. 14. (idézetek uo.)

¹⁰⁵ Slovenské Noviny 1894. ápr. 10.

olvasóinak. A halálhírt közlő szám gyászkeretben vette végig Kossuth életútját, 1848-as, illetve 1894-es portréjával díszítve. A szabadságharcra való visszautalás kapcsán az ország harcáról többes szám első személyben ír a cikk, például: „eleinte a szerencse a mi seregeinknek szolgált, és ez a körülmény előre mozdította az álmot, hogy bekövetkezett a Habsburgok trónfosztása és megválasztották Kossuthot az ország kormányzójának”.¹⁰⁶ A főváros eseményeit tekintve csak a gyászhangulat kapott helyet a lap hasábjain, szintén magyar nemzeti érzülettel áthatva: „nemcsak Budapest, hanem egész Magyarország gyászol, mert nincs egyetlen igaz magyar sem, aki ne érezné át a veszteséget, ami bennünket ért... Neve felejthetetlen marad történelmünkben, aki a hazáért áldozta magát azért, hogy kivívja annak függetlenségét... a lakosság minden rétegének szívében túlcsordul a gyász”.¹⁰⁷

A rövidre fogott Kossuthral kapcsolatos beszámolók mellett a folyóirat „homlokdíszé” is tükrözi a magyar nemzethez való tartozást, amelyen a magyar címerpajzsra támaszkodó trónoló nőalakot a társadalom minden rétegeinek képviselője állja körbe (10. melléklet).¹⁰⁸

¹⁰⁶ Vlast a Svet 1894. márc. 25.

¹⁰⁷ Vlast a Svet 1894. ápr. 1., 8.

¹⁰⁸ A szlovák értelmiség harmadik (a Národné Noviny-val együtt negyedik) jelentős lapja a Pozsonynádason nyomott, nagyszombati központú kéthetilap, a **Katolícke Noviny** volt, amely kizárólag a katolikus egyházzal, és a vallással kapcsolatban említette röviden Kossuth temetését (de életrajzát, vagy múltját nem). Dicséret, hazafias hangnem, vagy elutasító vélekedés hiányoznak a katolikus lapról. Egy ismeretlen papot említenek csupán a nyitrai érsekségről, aki csak azért ment a fővárosba, hogy Kossuth sírjánál imádkozzon Ugyanakkor közli a folyóirat, hogy a demonstrálók felvetését, miszerint a katolikus papok tartsanak gyászmisét, és harangozzanak Kossuthért nem teljesít(h)ették, mert azt „egy lutheránusért nem lehet megtenni”. Katolícke Noviny 1894. márc. 25.; ápr. 5.

III. Összegzés

Kossuth Lajos földi maradványainak hazatérése után Wekerle közbenjárására Budapest városa szervezte és finanszírozta a temetést, azaz *de iure* nem, de gyakorlatilag végül államköltségen került sor a ceremóniára. A magyar nemzet méltó módon megadhatta a végtisztességet volt kormányzójának. A kegyelet azonban nem volt Magyarországon általános, sőt indulatokat korbácsolt fel az ország egyes nemzetiségeinek körében. Értékes fejezetét képezi a dualizmuskori nemzetiségi mozgalmak történetének az, hogy a '90-es évek politikai eseménysoraiban hogyan ütött rést a Kossuth- emlékezet.

Az ország németajkú polgárai (az erdélyi szászokat kivéve) és a szlovákok többsége Kossuth Lajost a haza halottjának tekintette és tiszteletteljesen búcsúzott tőle. A vizsgáltak alapján Magyarország harmadik legnagyobb kisebbségéről, a németekről megállapítható, hogy a magyar nemzet oldalán vettek részt a tiszteletteljes kegyeletadásban, Kossuth beemelésében a nemzeti hősök arcképcsarnokába; akárcsak a magyar politikai elit, és a magyar tömegek. Mivel nem rendelkeztek az öntudatos nemzetiségi lét kritériumaival, lassan magyar patriótává váltak, a magyar (politikai) nemzet részét képezték, különösen a budapesti németek.¹⁰⁹ Identitásukban, hovatartozásukban anyanyelvük ellenére nem volt kétséges a magyarsághoz való tartozás. A Kossuthhoz való hozzáállásukat 1848-49-es múltuk is determinálta, és azon a dualizmus első negyedszázada mit sem változtatott. Múltértékelésük megegyezett a magyar politikai irányzatokéval, külön német nemzetiségi álláspontról nem beszélhetünk. Hasonló a helyzet a magyarországi szlovákokat illetően is. A kicsiny hatósugarú nemzeti centrumuktól eltekintve a szlovák értelmiség és városi polgárság sem képviselt külön, sajátos szlovák álláspontot a Kossuth-kérdésben. Ahogy a magyar (és német) nemzet(iség), a szlovák is tiszteletteljesen gyászolt, és adta meg a végtisztességet „honfitársuknak”.

Az erdélyi szászok múltértékelésükben elismerték 1848 polgári reformjait, de már különválasztották azt Kossuth Habsburg-ellenes politikájától. A gyászban, a kegyeletben nem vettek részt, bírálták a királynál kompromittálódott kormányt, és az „utcák terroristáit”. A szászok magatartása csak 1848-49-ből nem eredeztethető, mert kizárólag az alapján teljes ellenségkép fogalmazódott volna meg általuk. Régi kiváltságaikhoz ragaszkodván, a modern polgári állam Kossuthja sem maradt volna elfogadható. Ezzel szemben a szászok azokat

¹⁰⁹ Bár a németek egyes csoportjai, mint a svábok (a későbbi „népi németek”), a cipszerek, vagy a temesváriak (bánátiak) számon tartották külön „együvé tartozásukat”, de a magyar nemzet iránti odaadást nem nélkülözték.

elismerték, amit már a dualizmus alatt végbement változásokkal magyarázhatunk. Az új államberendezkedésbe végül beilleszkedtek, felzárkóztak, 1876 után belenyugodtak a polgári fejlődés szükségszerűségébe, így 1848. reformtörekvéseit nem volt miért becsmélniük. A múltértékelésükben megjelenő „1849 vén diktátora” címet Kossuth az Ausztria elleni szabadságharccal és (a szász lapok szerint) a magyarosító politikájával „érdemelte ki”. A szászok a korszakban végig a kiegyezés talaján álltak, így Kossuth függetlenségi politikájára érhető a bíráló. Ám a választ arra, hogy a magyarosítást is rá vezették vissza már a dualizmus éveiben kell keresnünk, ugyanis Kossuthnak aligha volt ideje érdemi magyarosító politikát folytatni 1848-49-ben, különösen nem Erdélyben, a reformkori tevékenységét pedig az Erdély nélküli Magyarországon végezte. A magyarosítás vádja tehát nem is igazán Kossuthnak, hanem a kiegyezést követő magyar politikának szól, a nemzetiségeket magyarosító magyar kormányzati törekvésekre mérnek kritikát. Az erdélyi szász lapok erős nemzeti öntudatuk folytán nem a magyar nemzet nevében írtak és ítélték meg Kossuthot, mint magyarországi német honfitársaik; külön, szász álláspontot képviseltek, amely csak a polgári reformok Kossuthját fogadta el.

A legszervezettebb nemzetiségnek, a szerbeknek nem volt teljesen egységes álláspontja 1894-ben Kossuth Lajosról. A szélsőséget a kizárólag borúlátó, negatív hangnemű írásokat közlő Zastava képviselte. Pusztán Kossuth hibáira koncentrált, elutasította a gyász mindenféle formáját, a volt kormányzóban a szerbek rosszakaróját, a magyar sovinizmus megtestesülését látta; szó sem esett a polgári átalakulásban elért sikerekről. A szabadelvű szerbek lapja, a Branik már bizakodóbb szemmel nézett a volt kormányzóra; bár a radikálisokhoz hasonlóan ők is felhívták a figyelmet Kossuth szerepére az 1848-as szerb-magyar harcokban, így ők sem tekintették magukra nézve „betartandónak” a gyászt, de mindemellett nem vitatták érdemeit, s mindazt, amit államférfiként a társadalomért tett. Kossuth neve tehát számukra nem pusztán az 1848-49-es ellenséget jelentette. Továbbá a korabeli újvidéki szerb polgárság sorai között fellelhető olyan (az előbbieket mellett azonban eltörpülő) csoport is, amely Kossuthot inkább elismerte, mint elítélte. A szerbeknek tehát a sajtóéletükön is látszott némi differenciálódás. Ami érdemlegeset még megtudhatunk a lapokból, az a szórványos szerb gyász, amit a gyászoló magyarokkal teljességgel együttlérő (leginkább fővárosi) szerbek képviseltek. Nem állítható tehát teljességgel, hogy Kossuth 1894-ben is minden szerb szempontjából egyenlő volt az 1848-49-es polgárháború Kossuthjával.

A négy román napi- és hetilap viszont egyöntetűen kizárólag negatív hangvételt sugárzott; a volt kormányzó románokkal szembeni „ellenséges” tevékenységét hangsúlyozták,

a magyarosító, ellenség Kossuth képét szándékoztak átadni a román olvasóközönségnek. A román lapokban csak említés található egyes románok szórványos Kossuth-tiszteletére – az is csak negatív példaként.

A Szabadelvű Párt korszakának egyre erőteljesebb magyarosító politikája ellen tehetetlenül viaskodó szerb, román, és szász nemzetiségi gondolkodó elitben Kossuth Lajos halálakor föl sem merült, hogy negyvenöt év távlatából más megvilágításba helyezték őt, róla alkotott képüket újragondolják, esetleg egyöntetűen elismerjék Kossuth érdemeit. Pedig elvi alapot találhattak volna erre: például, ha Kossuth új doktrínáját, a nemzetiségiek felé való békejobb nyújtás és a déli-délkeleti szomszéd nemzetek felé irányuló szövetségkeresést, vagy az Olaszországból a fennálló rendszer és a kormány ellen érvelő „külső politikusi” tevékenységét helyezték volna előtérbe. De a román és szerb értelmiség soraiban nem ez történt, Kossuthban nemcsak az ellenük küzdő egykori kormányzót látták továbbra is, hanem a rájuk veszélyt jelentő magyarosító politika előfutárát, sőt „atyját”. Felmerülhet a kérdés, hogy miként jelenhetett meg a román, szerb, és erdélyi szász lapokban a magyarosítás vádja 1848-49-et illetően, lévén, hogy a századvég korához hasonló magyarosítás semmiképpen sem nevezhető Kossuth, vagy 1848 célkitűzésének. A vád a dualizmus-kori magyar politikára vonatkozott, azt Kossuthal összefüggésbe hozva. Hozzá tartozik a képhez, hogy a szabadságharc és 1894. között eltelt időszak alatt történt kísérlet a polgárháborús múlt felülvizsgálatára, magyarázására,¹¹⁰ de az, hogy 1848-49-ben még mindig a véres ellenségeskedést látta a nemzetiségi elit többsége, a magyarosító politikának volt köszönhető.

A román lapok magyarellenes kirohanásai nehezen magyarázhatóak pusztán 1848-49-es sérelmekkel. A Replica és a Memorandum ügye okozta túlfűtött kormányellenes román hangulat erőteljesen rányomta bélyegét az 1894-es március-áprilisi cikkekre. Ezért sem figyelhető meg eltérés a temesvári és az erdélyi sajtó között, ugyanis amíg 1848-49 alapján elvárható lett volna egy differenciáltabb Kossuth-kép a magyarországi, illetve erdélyi románoknál, de az unió, és a szabadelvű párti magyarosító politika, illetve a Memorandum ügye egyaránt érintette mindkét román irányzatot. A magyar politika, a magyar kormány

¹¹⁰ Egy 1873-ban a baloldali sajtóban megjelent szerb „Nemzetiségi nyilatkozat”-ban Đorđe Stratimirović írja, hogy a jobboldal által rájuk szórt „elszakadási, forradalmi, pánszlavizáló” vádak hamisak, beismerte Bécs fölbujtó szerepét az 1848-ban kitört szerb-magyar háborút illetően, melyet immár „testvérharcnak” nevezett! „A szerbeknél még nem voltak feledve az 1848-49-diki gyászos események, melynek indító okát... nem ismerte a nép... A tördőfések - melyek más titkos kéztől jöttek - okozóiul a magyarok neveztettek. Mindezt tisztába hozni nem volt kis feladat.” Kossuth Lajost, mint a Duna-menti nemzetek közti szövetség első „megpendítőjét” nevezi meg az iromány. A szerbek a kossuthi elveken nyugvó Függetlenségi Párttól Kossuth eme elképzelésének megvalósítását várták, mert „egy független Magyarország hivatva lenne arra, hogy... mint természetes szövetséges a szerb nemzetnek érdekében oda működjék, hogy az az ázsiai török uralomtól megszabadulva... szövetségeseinek számát növelje.” Nemzetiségi nyilatkozat a magyar nemzetiségi politika feltételeiről. In: Kemény 1952, 393-396

gyászolta Kossuthot, vagy legalább rokonszenvet érzett iránta; 1848-49 mellett a kilencvenes évek kormánnyal ellenséges viszonyba kerülő román értelmiségi generációja ezért is zárkózott el szigorúan a gyásztól, „árulónak” kikiáltva azt, aki abban a magyar politika mellett kegyeletét kifejezte. Ennek alapján sorolhatták Kossuthot egy kategóriába a magyarosító szabadelvű párti hatalommal – miként a tanulmányozott sajtóorgánumokból kivehető. 1894 tavaszának román, (és szerb) sajtóorgánumaiban tehát az eltelt időszakot figyelembe vevő, megfontolt múltértékelés helyett, Kossuthal kapcsolatban a magyar asszimilációs politikára adtak választ. Egyenes vonal húzható a nyolcvanas-kilencvenes évek román nemzetiségi mozgalma és 1894. március-áprilisa között.

Emellett a túlzottan borúlátó hangnemnek más oka is volt. A román, szerb és szlovák nemzetiségi mozgalmak kényszerűen önkéntes passzivitásba vonultak, az Országházban, a politikai életben nem adhattak hangot sérelmeiknek, így azok a sajtón keresztül, a Kossuth-nekrológokban „csattantak ki”. Sérelmeik „átfestették” a Kossuth-képet. A temetés kérdése és az ahhoz kapcsolódó politikai afférok adtak alkalmat a magyarosítás elleni felszólalásaikra. A szerb és a román lapokban olvasható álláspontok, vélemények, és a gyász merev elutasítása tehát nem pusztán 1848-49, hanem az 1894-et megelőző évek következménye.

A nemzetiségi sajtó álláspontjának átfogó vizsgálatakor összességében megállapítható, hogy a kérdésben Magyarország szerb, román, szlovák és németajkú kisebbségei nem alkottak egységes álláspontot sem a magyar politikáról, sem a Kossuth-kérdésben. Nem volt (újságírói) értelmiségük egységfrontban (annak ellenére, hogy a törekvés megvolt, amit az 1895-re megszervezett Nemzetiségi Kongresszus is mutat). Némi azonosság, hasonlóság alapján egy kategóriába a két vezető szerb irányzatot, a szász, és román lapokat, valamint a turócszentmártoni szlovák nemzeti mozgalmat sorolhatjuk; ezek közel azonos irányvonalat követtek (ezt jól szimbolizálja a szerb, román és a szász sajtó által is átvett Národné Noviny cikk Kossuthról). Tehát a magyar nemzet¹¹¹ gyásza nem jelentette Magyarország gyászát is.

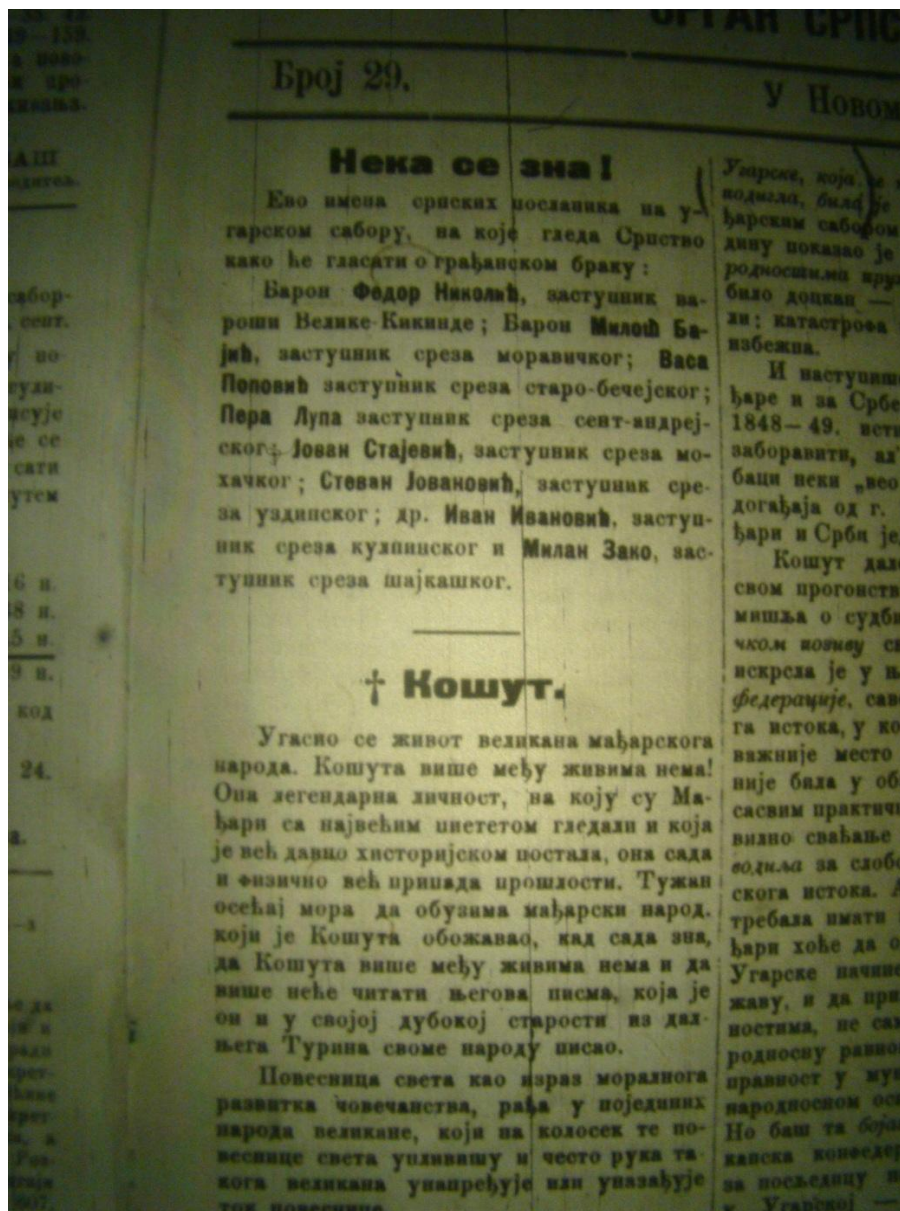
Végül kiemelendő, hogy nehéz számszerűleg leszűrni a teljes nemzetiségi társadalom vélekedését sajtójukból. Sajtóorgánumaik olvasóközönségét igencsak behatárolta, hogy a XIX. század végén a szlovákok több mint 56, a szerbeknek 70, a románoknak pedig több mint 85%-uk analfabéta volt. Sőt még a német és magyar anyanyelvűek – bár az országos átlagot emelték - több mint a harmada, illetve majdnem fele szintén nem tudott írni-olvasni (11. melléklet).

¹¹¹ Nem a magyar politikai nemzet, hiszen abba elvileg az ország minden lakosa beletartozott.

A fent bemutatott nemzetiségi sajtó jól bemutatja a nemzetiségi elit, értelmiség álláspontját, helyzetét a dualizmus középső harmadában. Ezen túlmenően a passzivitásba vonult nemzetiségi pártoknak, eliteknek sajtón keresztüli átfogó vizsgálatával az évtized „forró pontjain” (Kossuth temetése, Memorandum-per, Nemzetiségi Kongresszus, Millennium stb.) tovább árnyalható a dualizmus kori nemzetiségi kérdés története, historiográfiája.

IV. Mellékletek

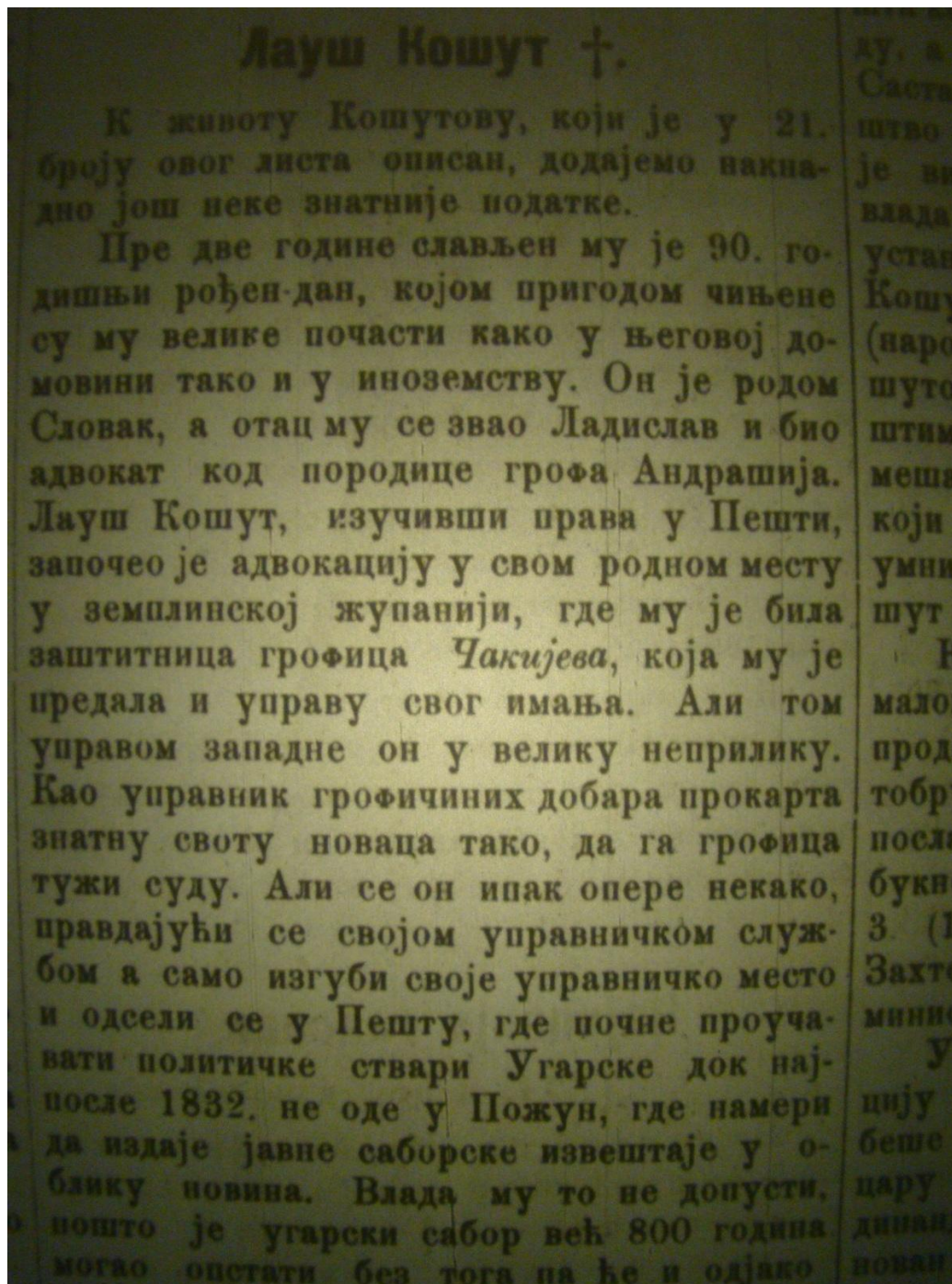
1. Melléklet

A halálhírt bejelentő cikk, a március 22-i Branik címloldalán.

Forrás: Branik 1894. márc. 22.

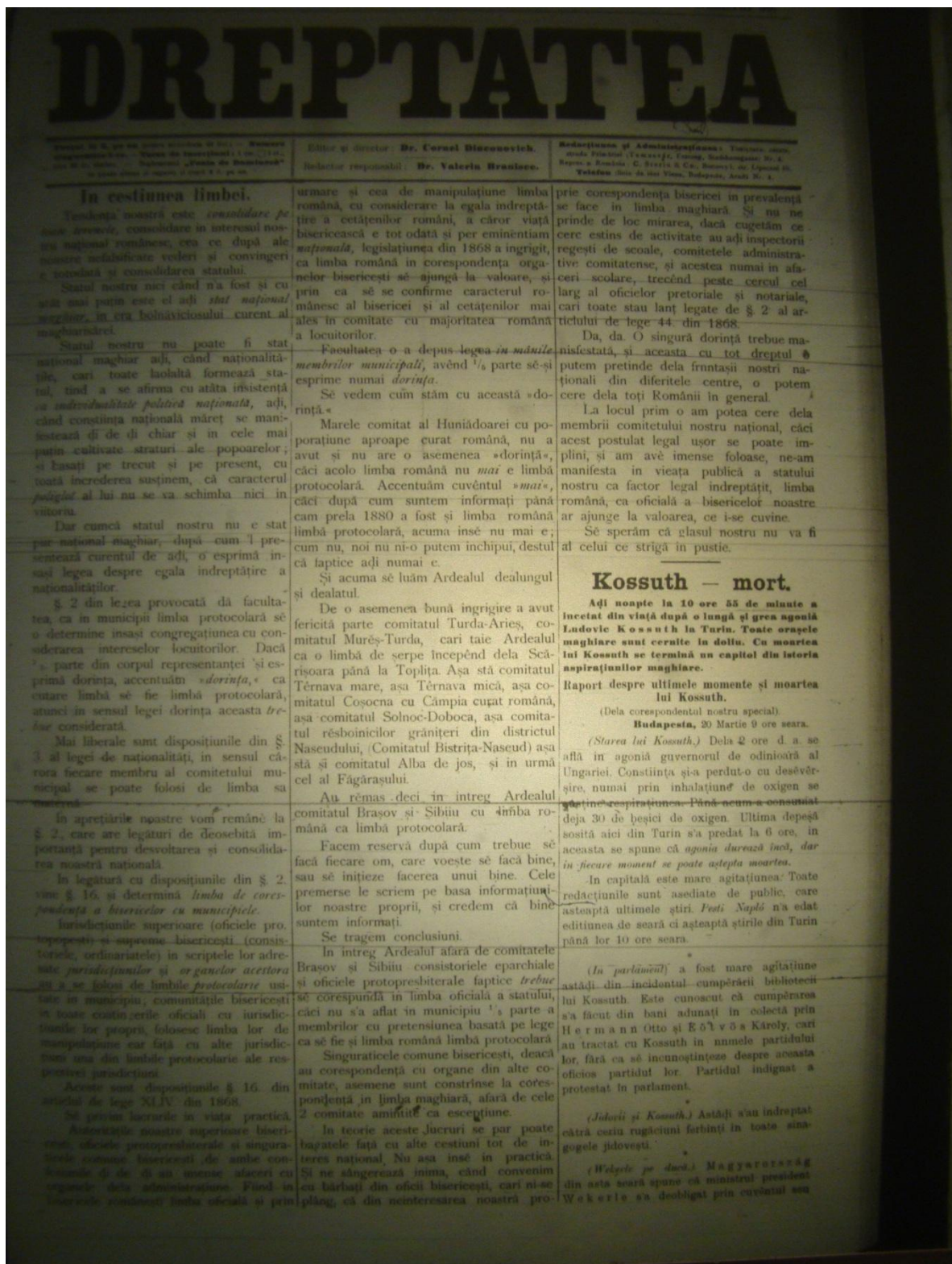
2. Melléklet

Рészlet a Naše Doba március 28-i számából.

Forrás: Naše Doba 1894. márc. 28.

3. Melléklet

A temesvári Dreptatea Kossuth haláláról.

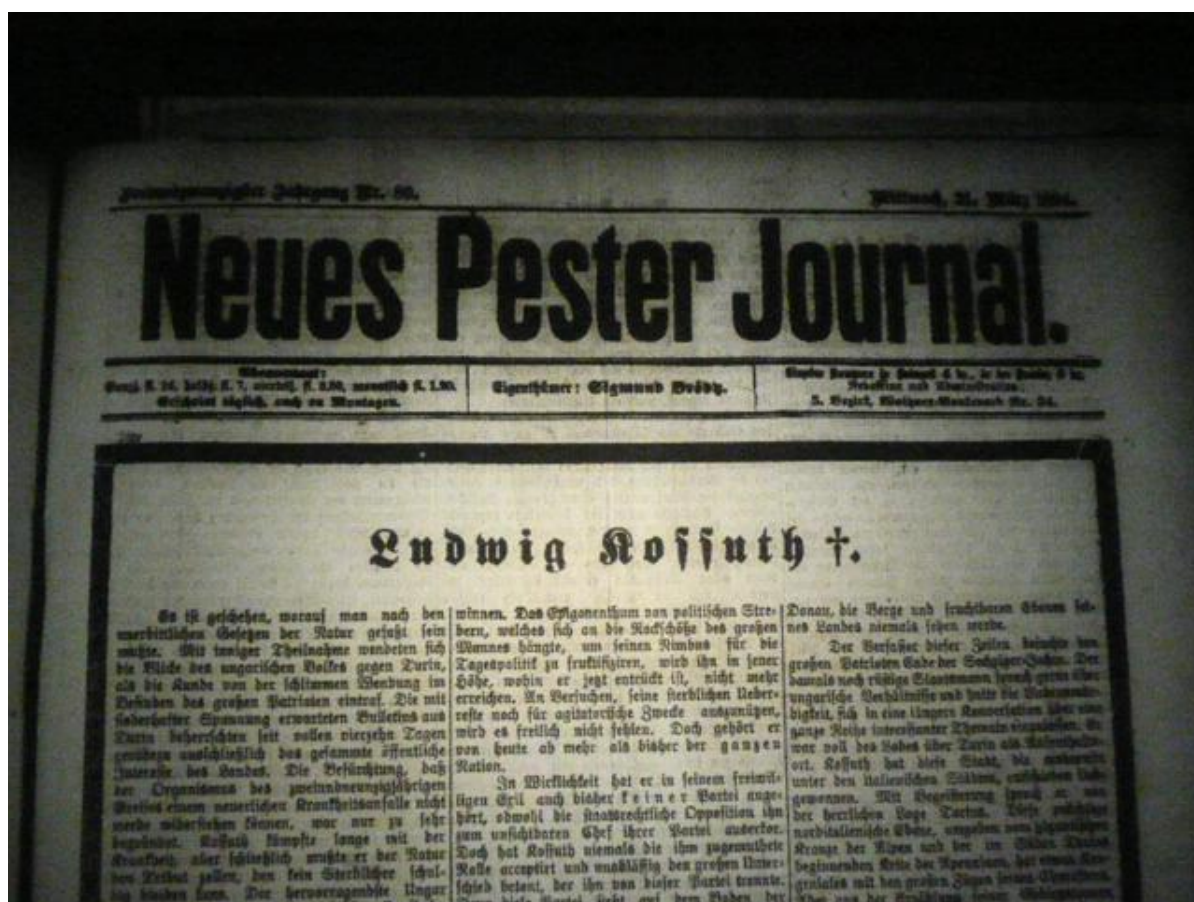
Forrás: Dreptatea 1894. márc. 22.

4. Melléklet

Cím	Ezer példány/nap
Budapesti Hírlap	28,8
Neues Pester Journal	28,5
Pesti Hírlap	26,9
Budapest	25
Népszava	22
Neues Politisches Volksblatt	16,5
Egyetértés	16
Budapester Tagblatt	15
Pester Lloyd	
Kis Újság	

Táblázat 1890-es adatok alapján a legnagyobb magyarországi újságokról. A mértékegység a naponta forgalomba hozott példányok száma. Jól látszik a német nyelv, magyar sajtóéletben elfoglalt előkelő helye.

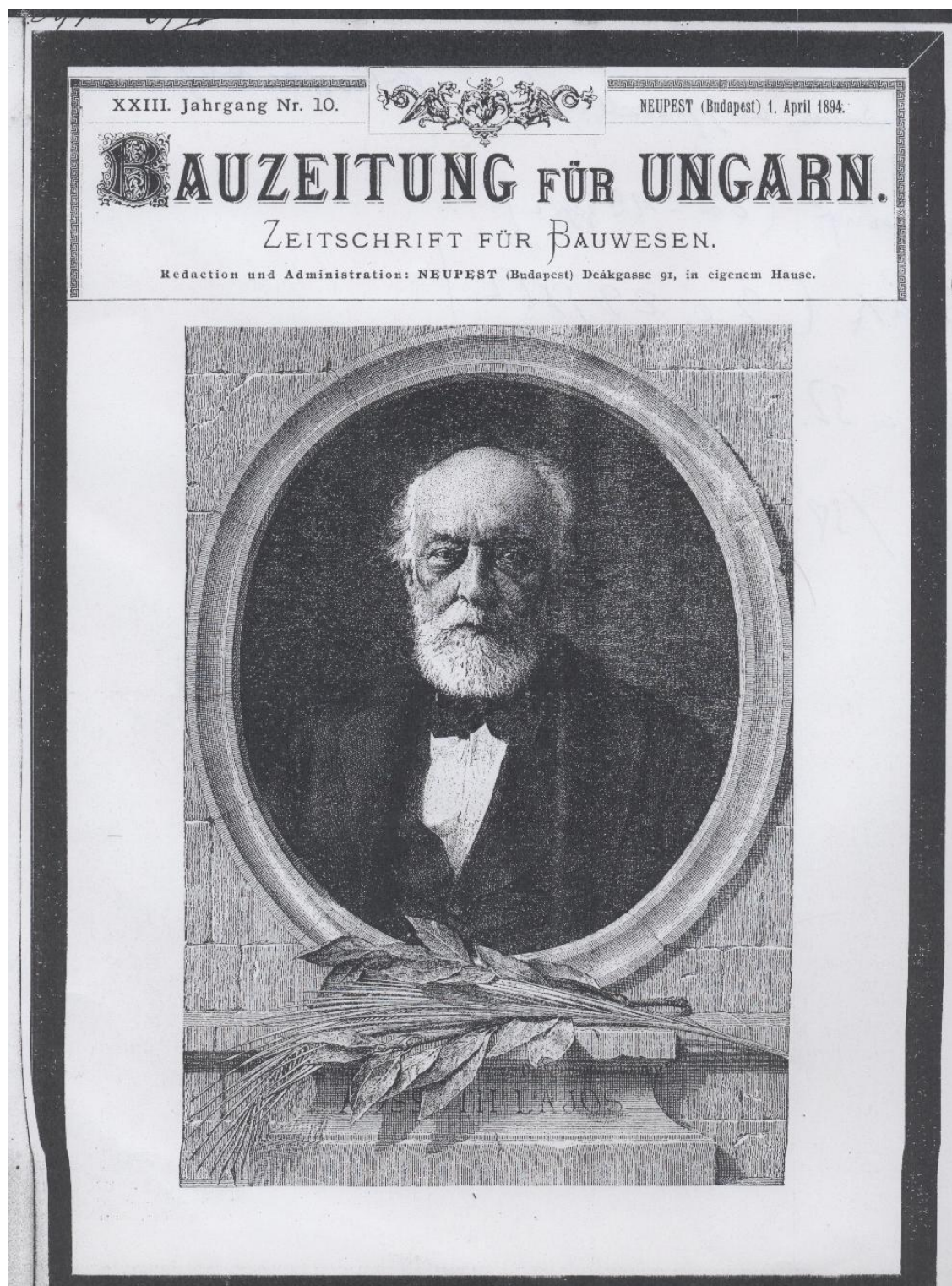
5. Melléklet

Az újságok zöme – ahogy a Neues Pester Journal is - gyászkerettel jelent meg.

Forrás: Neues Pester Journal 1894. március 21.

6. Melléklet

A Bauzeitung für Ungarn ipari lap április elsejei gyászkeretes címlapja Kossuth Lajossal. A hetilapra nem volt jellemző grafikák megjelentetése.

Forrás: Bauzeitung für Ungarn – Zeitschrift für Bauwesen 1894. április 1.

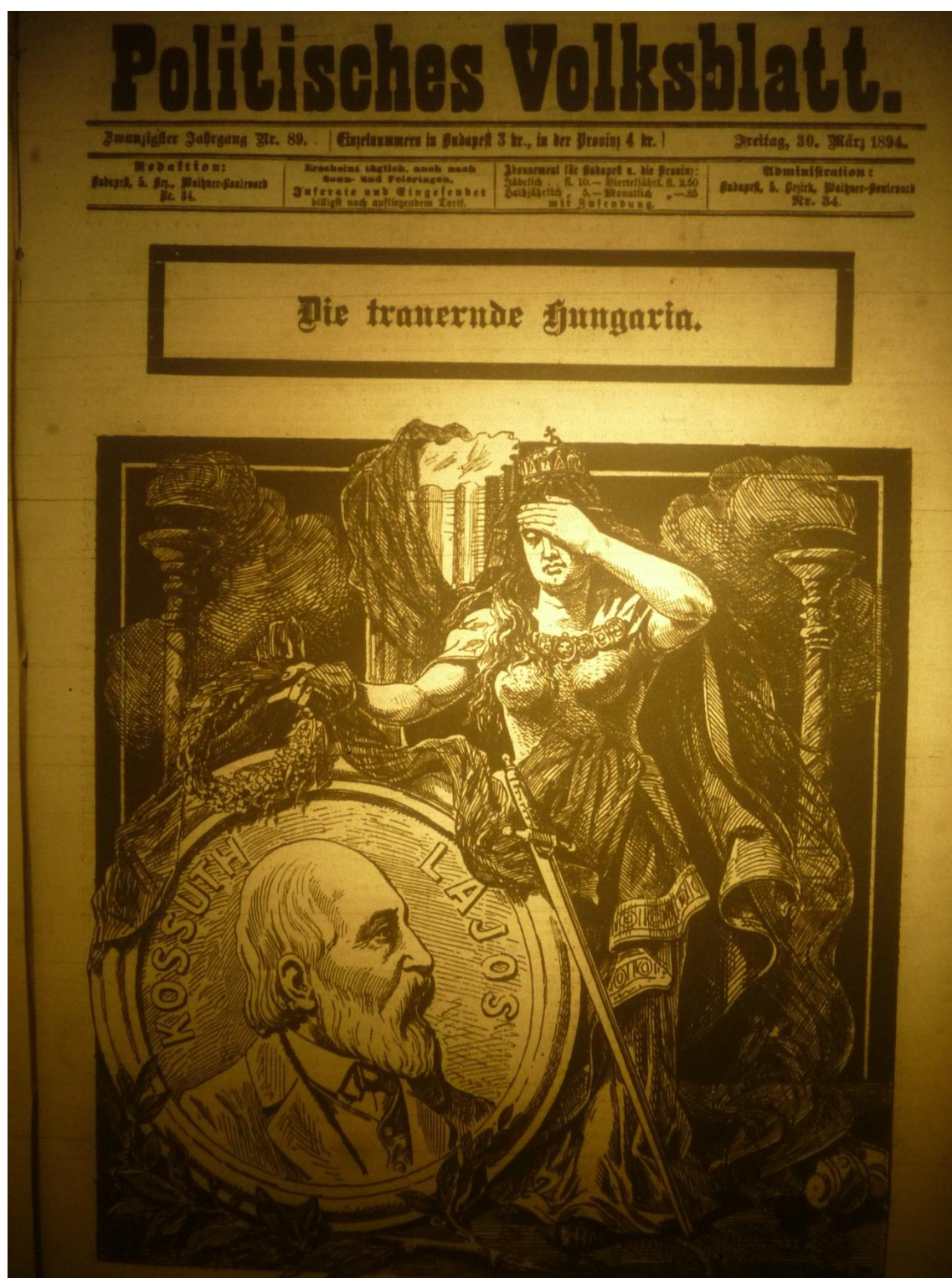
7. Melléklet

A Politisches Volksblatt március 22-i számának illusztrációja a szabadságharc fő alakjait ábrázolja.

Forrás: Neues Politisches Volksblatt 1894. ápr. 2.

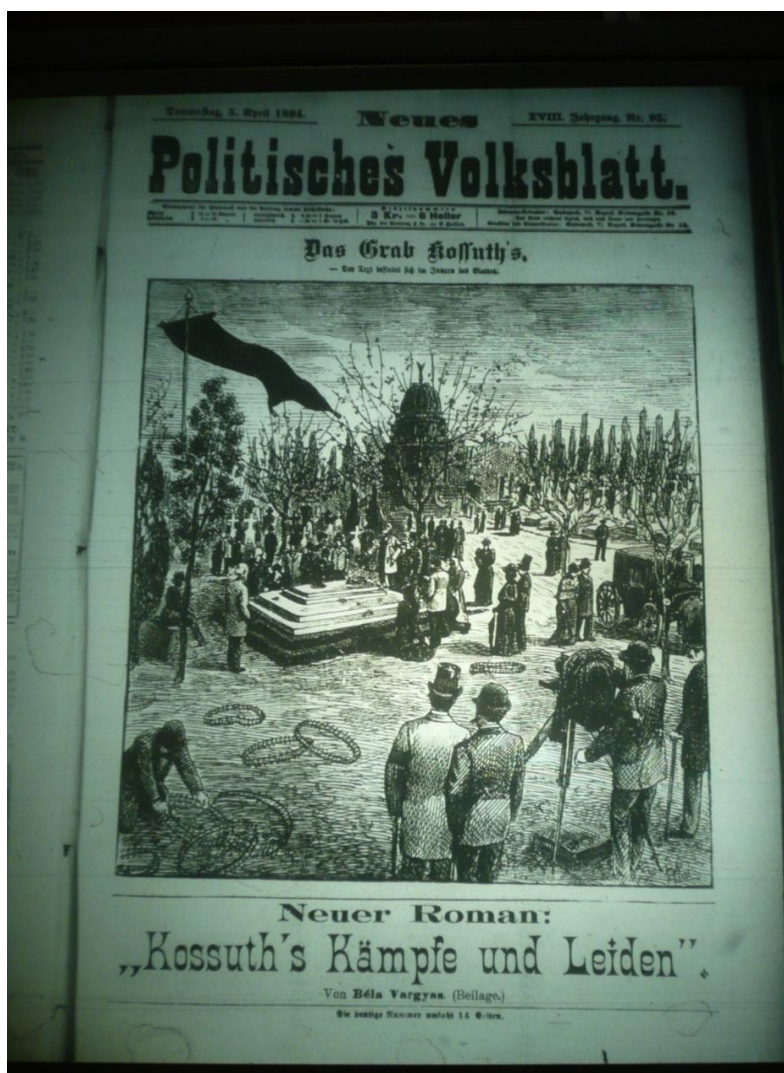
8. Melléklet

A Kossuthot gyászoló Hungária, a Politisches Volksblatt március 30-i, pénteki számán.

Forrás: Politisches Volksblatt 1894. március 22.

9. Melléklet

A képen Kossuth sírja látható a temetés után. Figyelemreméltó momentuma volt az eseménynek, hogy a több ezer gyászoló mind vitt egy-egy levelet, szirmot, vagy más koszorúdarabot haza emlékül, olyan mennyiségben, hogy az emlékezés virágai mind eltűntek a sír körül.

Alul egy Kossuth életéről szóló német regény reklámja van. A Neues Politisches Volksblatt április 2.-tól hasábjain Vargyas Bélától egy új regényt reklámozott a címlapon, amely a „Kossuth's Kämpfe und Leiden” (Kossuth harcai és szenvedései) címet viseli. Kifejtik, hogy nincs egyetlen könyv sem német nyelven Kossuthról, ezért vállalja a napilap ezt az úttörő munkát. Ez esetben egyértelműen német jellegű törekvést lehet fölfedezni, ugyanis a lap mondhatni küldetésének tartja, hogy egy irodalmi mű keretében a németajkú népesség is részletes képet kapjon Kossuthról. A harc és szenvedés kifejezéséről a címben pedig már-már azt lehet gondolni, hogy a mű egy fennkölt hősköltemény.

Forrás: Neues Politisches Volksblatt 1894. április 2.

10. Melléklet

A Vlast a Svet címlapja.

Forrás: Vlast a Svet 1894. április 1.

11. Melléklet

Anyanyelv	Írni-olvasni tudott adott nemzetiségi lakosság arányában
Német	63%
Magyar	53,6%
Magyarország	44,5%
Szlovák	43,2%
Szerb	30,9%
Román	14,1%

Írni-olvasni tudás 1890-ben Magyarországon nemzetiségi megoszlás szerint.

V. Bibliográfia

Sajtókiadványok

- Bauzeitung für Ungarn – Zeitschrift für Bauwesen/ 1894. április 1.
- Bistritzer Zeitung/ 1894. március 21., 24., 31., április 14.
- Budapesti Handelszeitung/ 1894. március 26., április 2.
- Budapesti Tagblatt/ 1894. március 9., 12., 14., 15., 18., 20., 21., 22., 24., 25., április 3.
- Branik/ 1894. március 22., április 10., 12. Fordította: Ladóczy Zolt
- Dreptatea/ 1894. március 22., 25., 30., április 3., 10., 20. Fordította: Major Andrea
- Foaia Popurului/ 1894. április 22. Fordította: Major Andrea
- Gazeta Transilvaniei/ 1894. március 22., 25., április 1. Fordította: Major Andrea
- Hermannstädter Zeitung/ 1894. március 20., 22., 28.,
- Katolícke Noviny/ 1894. március 25., április 5. Fordította: Kondacs Ildikó
- Naše Doba/ 1894. március 17., 21., 28. Fordította: Ladóczy Zolt
- Neues Pester Journal/ 1894. március 20., 21.
- Neues Politisches Volksblatt/ 1894. március 21., április 2.
- Pester Lloyd/ 1894. március 22., 23., 25.
- Politisches Volksblatt/ 1894. március 19., 22., április 2.
- Slovenské Noviny/ 1894. március 10., 15., 20., április 3., 5., 10., 12., 14., 21., 24. Fordította: Kondacs Ildikó
- Tribuna/ 1894. március 20., 23. Fordította: Major Andrea
- Vlast a Svet/ 1894. március 25., április 1., 8. Fordította: Kondacs Ildikó
- Volkswille/ 1894. március 23.
- Zastava/ 1894. március 23., 28., 30., április 1., 4. Fordította: Ladóczy Zolt

Forráskiadványok

- Kossuth Lajos iratai. V. kötet. Sajtó alá rendezte: **Helfy Ignác**. Budapest, **1895**. Athenaeum R. Társulat.

- Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában I. 1867-1892. Összegegyűjtötte és jegyzetekkel ellátta **Kemény G. Gábor**. Budapest, **1952**. Tankönyvkiadó.
- **Steier** Lajos: A tót nemzetiségi mozgalom fejlődésének története. Liptószentmiklós, **1912**.

Szakirodalom

- A történelmi Magyarország **atlasza** és adattára. Pécs, **2001**. Talma Kiadó.
- **Buzinkay Géza-Kókay György**: A magyar sajtó története I. – A kezdetektől a fordulat évéig. Budapest, **2005**. Ráció Kiadó.
- **Buzinkay Géza**: Magyar hírlaptörténet 1848-1918. Budapest, **2008**. Corvina.
- **Magyarország története** 6/2. (1848-1890). Szerkesztette: Katus László, főszerkesztő: Kovács Endre, Budapest **1979**, Akadémiai Kiadó.
- **Magyarország története** 7/1. (1890-1918). Főszerkesztő: Hanák Péter, szerkesztő: Mucsi Ferenc. Budapest, **1988**. Akadémiai Kiadó.
- **Puttkamer**, Joachim von: Schulalltag und Nationale Integration in Ungarn. München, **2003**.
- **Szarka** László: A szlovákok története. h. n., **é. n.** Bereményi Könyvkiadó.

Internetes források

- Országos Széchényi Könyvtár online **Sajtómúzeuma**:
http://sajtomuzeum.oszk.hu/forrasok/hirlapjaink/pdf/1_13_np_volksblatt.pdf (2012. január 12-i állapot)